

PRIVREDNA KOMORA KANTONA SARAJEVO

FORMIRANJE OBITELJSKIH FARMI NA PODRUČJU OPĆINE CENTAR SARAJEVO

Sarajevo, 2009.

**STUDIJA
FORMIRANJE OBITELJSKIH FARMI NA PODRUČJU
OPĆINE CENTAR SARAJEVO**

Naručilac Studije: **Općina Centar Sarajevo**

Nosilac izrade Studije: **Privredna komora Kantona Sarajevo**

Sarajevo, mart 2009. godine

S A D R Ž A J

	Strana
UVOD.....	3
I OPŠTI DIO.....	4
1. Organizator / Nosilac Programa.....	4
2. Lokacija.....	4
II RESURSI ZA RAZVOJ TRŽIŠNE POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE U KANTONU SARAJEVO	4
1. Poljoprivredni resursi.....	4
a. Poljoprivredno zemljište.....	4
b. Poljoprivredna gazdinstva.....	5
2. Tržišni resursi.....	6
III NAMJERE I CILJEVI PROGRAMA.....	6
1. Namjere i ideje nosilaca programa.....	6
2. Ciljevi programa.....	7
VI KARAKTERISTIKE I TIPOVI OBITELJSKIH FARMI U PROGRAMU.....	7
1. Opšte karakteristike.....	7
2. Vrste / tipovi obiteljskih farmi	8
3. Kapaciteti proizvodnih jedinica na farmama.....	8
V CILJNA GRUPA POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA.....	9
1. Opšti uslovi za sve farme.....	9
2. Specijalizirane farme.....	9
3. Mješovite farme.....	9
VI PROIZVODNI I USLUŽNI KAPACITETI.....	9
1. Proizvodni kapaciteti obiteljskih farmi.....	10
2. Uslužni kapaciteti zadruge.....	10
VII TRŽIŠNA POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA.....	10
VIII TRŽIŠTE.....	10
IX ZAPOŠLJAVANJE.....	11
X EKOLOŠKI ASPEKTI PROGRAMA.....	11
XI OBUKA I INFORMISANJE POLJOPRIVREDNIH PROIZVOĐAČA.....	12
1. Obuka poljoprivrednih proizvođača.....	12
2. Informisanje poljoprivrednih proizvođača o Programu.....	12
XII PROCIJENA INVESTICIONIH ULAGANJA U PROGRAM.....	12
1. Investiciona ulaganja poljoprivrednih gazdinstava.....	12
2. Investiciona ulaganja poljoprivredne zadruge "Centar"	14
3. Troškovi pripreme i implementacije Programa.....	15
4. Rekapitulacija ukupnih investicionih ulaganja u Program.....	15
XIII POTENCIJALNI IZVORI FINANSIRANJA PROGRAMA.....	15
XIV INDIKATIVNI MODELI PROIZVODNIH JEDINICA I OBITELJSKIH FARMI.....	17
1. Modeli proizvodnih jedinica poljoprivrednih proizvođača na farmama..	18
2. Indikativni modeli obiteljskih farmi (deset modela).....	19

Prilozi.....	24
Opis modela proizvodnih jedinica tržišne poljoprivredne proizvodnje.	25
1. Proizvodnja mlijeka / krave.....	25
2. Indikativne kalkulacije proizvodnje voluminozne stočne hrane.....	26
2.1. Indikativne kalkulacije proizvodnje silažnog kukuruza.....	26
2.2. Indikativne kalkulacije proizvodnje travno-djetelinskih smjesa	27
3. Ovčarska proizvodnja.....	28
4. Peradarska proizvodnja.....	29
4.1. Koke nosilje / proizvodnja konzumnih jaja.....	29
4.2. Tov pilića.....	30
5. Proizvodnja lumbrihumusa.....	31
6. Plastenička proizvodnja.....	32
7. Proizvodnja malina.....	33
8. Proizvodnja krošnjastog voća – jabuka, kruška.....	34
9. Pčelarska proizvodnja.....	36
10. Ljekovito i aromatično bilje.....	37
10.1. Kamilica.....	38
10.2. Neven.....	38

U V O D

Općina Centar Sarajevo je jedna od najrazvijenijih općina u Kantonu Sarajevo, sa visokim učešćem gradskog stanovništva. Iako ne raspolaže kvalitetnim i značajnijim poljoprivredno-prehrambenim resursima, ipak ovom segmentu privrede, posebno primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i opšte ujednačenom razvoju cjelokupnog ruralnog prostora, poklanja posebnu pažnju kako bi i ruralni dio Općine postao ugodno područje za življenje.

Poljoprivredni resursi kao i mogućnosti za razvoj tržišne poljoprivredne proizvodnje su ograničeni. Unatoč ove činjenice, postoje određene mogućnosti i razlozi za razvoj tržišne poljoprivredne proizvodnje i pružanje raznih usluga, posebno u turizmu, koje ne treba zanemariti. To se, prvenstveno, odnosi na sljedeće:

- 3,4% stanovništva živi u ruralnim područjima (od ukupno 68.067 stanovnika, u prigradskim naseljima Općine Centar živi 2.317 stanovnika),
- Kanton Sarajevo je najveće tržište poljoprivrednih proizvoda u BiH,
- stopa nezaposlenosti u Općini i Kantonu je visoka, pa razvojem proizvodnje hrane za tržište može se značajno uticati na smanjenje nezaposlenosti,
- blizina prirodnih i kulturno-historijskih vrijednosti (za pružanje usluga i turizmu) itd.

Svjetska kriza se posebno osjeća na području proizvodnje hrane i energije, stoga treba posebnu pažnju poklanjati ovim resursima, kako bi se smanjila ovisnost od svjetskih uticaja i smanjile posljedice globalne ekonomske krize.

Organizator poljoprivredne proizvodnje je Poljoprivredna zadruga „Centar”, Nahorevo, koja organizira poljoprivrednu proizvodnju i pruža druge usluge na području Općine Centar i susjednih općina u Kantonu Sarajevo.

Cjeneći ove okolnosti, Federalni institut za poljoprivredu iz Sarajeva je 2002. godine, za potrebe Općine Centar, izradio Strategiju razvoja poljoprivredne proizvodnje i prerade poljoprivrednih proizvoda na području Općine Centar u periodu 2002. – 2007. godine. Također, Poljoprivredna zadruga „Centar“ je 2008. godine počela realizaciju investicionog projekta „Mogućnosti radnog angažiranja stanovništva u poljoprivredi na području djelovanja Poljoprivredne zadruge Centar“. Na bazi ovih dokumenata, a sa ciljem da se uspostavi razvojni kontinuitet, Privredna komora Kantona Sarajevo je inicirala izradu studije „Formiranje obiteljskih farmi na području Općine Centar Sarajevo“.

U Programu su naznačeni:

- pravci razvoja tržišnih poljoprivrednih proizvodnji, koje imaju tržište na području Kantona Sarajevo,
- indikativni proizvodno/ekonomski modeli razvoja poljoprivrednih gazdinstava, i
- struktura i procjena potrebnih investicionih sredstava za realizaciju, kao i predpostavljeni izvori finansiranja Programa razvoja.

Program je okvirni dokument iz kojeg će proisteći konkretni razvojni investicioni projekti poljoprivrednih gazdinstava.

I OPŠTI DIO

1. ORGANIZATOR / NOSILAC PROGRAMA

- **Naziv:** Poljoprivredna zadruga "Centar", Sarajevo
- **Adresa:** Nahorevo bb, Sarajevo
- **Osnovana:** 28. XI 2005. godine
- **Pravni status:** poljoprivredna zadruga, registrovana kod Općinskog suda u Sarajevu, Odjeljenje registra za upis pravnih lica.
- **Djelatnost:** Dobrovoljno organizovanje članova i nečlanova u zadrugu, u cilju ostvarenja ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih potreba, kroz zajedničko privređivanje u poljoprivrednim, turističkim, zanatskim, trgovačkim i drugim djelatnostima.
- **Broj zaposlenih:** tri (3)
- **Broj članova zadruge:** 96
- **Područje djelovanja:** Kanton Sarajevo

2. LOKACIJA:

Program će se realizirati najvećim dijelom na području Općine Centar, ali i na području Kantona Sarajevo, na kojem posluje Poljoprivredna zadruga „Centar,,.

II RESURSI ZA RAZVOJ TRŽIŠNE POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE U KANTONU SARAJEVO

1. POLJOPRIVREDNI RESURSI

Poljoprivredno zemljište i poljoprivredna gazdinstva su osnovni resursi na kojem se zasniva razvoj tržišne poljoprivredne proizvodnje.

a. Poljoprivredno zemljište

Stanje zemljišta u Kantonu Sarajevo

Općina	Poljoprivredno zemljište ha						Šumsko zemljište ha	Neplodno zemljište ha
	Oranice	Voćnjaci	Livade	Pašnjaci	Svega	Učešće %		
Centar	348	304	561	374	1.587	3,1	1.057	6
Hadžići	2.532	313	1.904	4.371	9.120	17,9	16.848	227
Ilidža	2.629	563	1.220	706	5.118	10,0	8.818	160
Ilijaš	3.044	659	5.892	2.781	12.371	24,3	20.224	1.207
Novi Grad	1.137	400	604	209	2.350	4,6	1.295	129
Novo Sarajevo	77	75	64	44	260	0,5	73	135
Stari Grad	286	264	964	858	2.372	4,7	2.724	35
Trnovo	1.252	81	4.755	6.848	12.936	25,4	18.391	499

Vogošća	1.456	1.116	1.801	400	4.773	9,5	7.361	40
Svega:	12.761	3.775	17.765	16.217	50.892		76.791	2.438
Struktura poljop. zemljišta %	25	7,4	34,9	32,5	100			
Struktura ukupnog zemljišta u Kantonu %	39						59	2

* Stanje Katastar 1991 g.

Prema katastarskim podacima, poljoprivredno zemljište u Kantonu Sarajevo zauzima površinu od 50.892 ha i u ukupnom zemljištu učestvuje 39% (šumsko 59% i neplodno zemljište 2%). Najveći resursi poljoprivrednog zemljišta nalaze se na području općina Trnovo (25,4%), Ilijaš (24,3%) i Hadžići (18 %).

U strukturi poljoprivrednog zemljišta učešće oranica je nisko, oko 25%, što ograničava razvoj intenzivne poljoprivredne proizvodnje. Relativno visoko učešće livada i pašnjaka su resursna pretpostavka razvoja stočarske proizvodnje, posebno govedarstva i ovčarstva.

Općina Centar učestvuje 3,1% u poljoprivrednom zemljištu i ima nepovoljniju bonitetnu i posjedovnu strukturu od prosjeka Kantona (oranice 22% i poljoprivredna gazdinstva do 3 ha 89%) .

b. Poljoprivredna gazdinstva

Individualna poljoprivredna gazdinstva su osnovni privredni subjekti u primarnoj poljoprivredi Kantona putem kojih se organizira i razvija tržišna poljoprivredna proizvodnja, kao i zapošljavanje u poljoprivredi.

Pregled poljoprivrednih gazdinstava u Kantonu Sarajevo

R.br.	O p š t i n a	do 1 ha	1 - 3 ha	3 – 5 ha	preko 5 ha	Svega	Učešće %
1.	Centar	1.400	378	119	105	2.002	8,7
2.	Hadžići	1.959	1.072	203	93	3.327	14,5
3.	Iliđa	2.655	887	186	190	3.918	17,0
4.	Ilijaš	1.849	1.283	438	413	3.983	17,0
5.	Novi Grad	1.833	763	118	173	2.957	12,9
6.	Novo Sarajevo	1.284	558	128	127	2.097	9,1
7.	Stari Grad	603	285	128	152	1.168	5,1
8.	Trnovo	482	545	252	176	1.455	6,3
9.	Vogošća	1.199	607	161	115	2.081	9,1
	Svega:	13.264	6.378	1.803	1.544	22.989	
	Učaešće u strukturi %	57,7	27,7	7,8	6,8	100	

U ukupnom broju domaćinstava u Kantonu, poljoprivredna gazdinstva učestvuju oko 14% i imaju u prosjeku oko 2,2 ha poljoprivrednog zemljišta.

Struktura poljoprivrednih gazdinstava u odnosu na resurse poljoprivrednog zemljišta je nepovoljna za razvoj tržišne poljoprivredne proizvodnje (poljoprivredna gazdinstva: do 3 ha 85,4%, 3-5 ha 7,8% i preko 5 ha 6,8%).

Općina Centar učestvuje u ukupnom broju poljoprivrednih gazdinstava u Kantonu oko 8,7% i prosječno poljoprivredno gazdinstvo ima 2,7 puta manje resurse poljoprivrednog zemljišta od Kantona (Općina Centar 0,8 ha, Kanton 2,2 ha).

Postojeće prosječno poljoprivredno gazdinstvo u Kantonu Sarajevo, kao i u Općini Centar nije osposobljeno za tržišnu poljoprivrednu proizvodnju, niti može obezbijediti egzistencijalno zapošljavanje poljoprivrednom proizvođaču. Ograničavaju ga:

- mali resursi poljoprivrednog zemljišta, preosječan posjed je ispod 3 ha,
- proizvodna dezorijentacija i dohodovno ekstenzivna struktura poljoprivredne proizvodnje,
- nedostatak navika da proizvodi za tržište, što je posljedica predratnog stanja, kada je većina poljoprivrednih gazdinstava sticala egzistencijalne prihode izvan poljoprivrede,

- niska tržišnost poljoprivredne proizvodnje, ispod 30%,
- poslovna neorganiziranost, koja se, prvenstveno, manifestira u autonomnosti kod izbora programa proizvodnje i izlaska na tržište,
- nereguliran pravni status poljoprivrednog proizvođača i
- mali bruto dohodak iz poljoprivredne proizvodnje, koji ne obezbeđuje ekonomsku održivost poljoprivrednog gazdinstva i egzistencijalne prihode poljoprivrednom proizvođaču.

Obzirom na posjedovnu strukturu poljoprivrednih gazdinstava u kojoj visoko preovlađuju gazdinstva do 3 ha (89%), **nije realno predpostaviti njihov dalji razvoj samo na ideji specijalizirane farmske proizvodnje. Neophodno je, primjerno posjedovnoj strukturi i kvalitetu poljoprivrednih resursa, uspostaviti vlastiti model razvoja poljoprivrednog gazdinstva.**

Jedan od realno mogućih pravaca je **da se poljoprivredno gazdinstvo razvija kao obiteljska farma, u kojoj je integrisano više proizvodnih jedinica, međusobno kompatibilnih tržišnih poljoprivrednih proizvodnji, koje zajedno obezbeđuju odgovarajući bruto dohotak za ekonomsku održivost farme i egzistencijalnu zaposlenost poljoprivrednom proizvođaču.**

2. TRŽIŠNI RESURSI

Kanton Sarajevo predstavlja najveće tržište poljoprivredno prehrambenih proizvoda u BiH, koje u globalu čine:

- prehrambena industrija, kao značajan korisnik poljoprivrednih sirovina,
- organizirano tržište neposredne potrošnje poljoprivrednih proizvoda (trgovački centri, organizirane tržnice, institucionalni potrošači i dr.) i
- neorganizirano tržište direktne potrošnje poljoprivrednih proizvoda (individualni plasman poljoprivrednih proizvođača)

Najznačajniji tržišni resurs za razvoj organizirane tržišne poljoprivredne proizvodnje je prehrambena industrija Kantona, čije potrebe i kapaciteti višestruko prevazlaze mogućnosti organizirane tržišne poljoprivredne proizvodnje u Kantonu.

Na području Kantona locirani su sljedeći značajni kapaciteti prehrambene industrije, koja koristi poljoprivredne sirovine:

- dvije industrijske mljekare („Milkos“ i „East Milk“) i nekoliko manjih zanatskih prerađivača mlijeka,
- nekoliko industriskih kapaciteta za preradu mesa, „Akova“, „Mujanović“, „Brajlović“, „Dayton“, „Baltić“, „Argeta“, „Brojler“, „Petitor“ itd, koji su dugoročno zainteresirani za obezbjeđenje sirovina potrebnih za preradu (u neposrednoj blizini Kantona locirani su i drugi prerađivači poljoprivrednih sirovina, također zainteresovani za robu sa ovih prostora).
- kompanija „Klas“, koja je zainteresirana za malinu i drugo voće, ljekovito i šumsko bilje.

III NAMJERE I CILJEVI PROGRAMA

1. NAMJERE I IDEJE NOSILACA PROGRAMA

Nosilac Programa namjerava organizirati proizvodnju poljoprivrednih proizvoda, koji imaju tržište, prvenstveno, kod prehrambene industrije u Kantonu Sarajevo i izvozu. To su sljedeći proizvodi:

- mlijeko,
- meso,
- konzumna jaja,
- tovni pilići / brojleri,
- roba proizvedena iz plasteničke proizvodnje,
- konzumno voće i voće za preradu (jabuka, kruška, višnja, malina i kupina),

- ljekovito bilje,
- med i ostali proizvodi pčela i
- humus lumbrikulture.

Tržišna proizvodnja, navedenih proizvoda, organizirat će se kod poljoprivrednih gazdinstava, koja imaju odgovarajuće resurse poljoprivrednog zemljišta, proizvodne kapacitete i već zasnovanu baznu poljoprivrednu proizvodnju.

Odabrana poljoprivredna gazdinstva će se osposobiti za tržišnu proizvodnju navedenih poljoprivrednih proizvoda, pod čim se podrazumjeva:

- smišljeno orijentiranje i dimenzioniranje poljoprivredne proizvodnje u skladu sa zahtjevima Programa,
- dogradnja postojećih i izgradnja novih proizvodnih kapaciteta u skladu sa resursima poljoprivrednog gazdinstva i zahtjevima Programa,
- educiranje poljoprivrednih proizvođača za organiziranje tržišne poljoprivredne proizvodnje i
- osposobljavanje zainteresiranih poljoprivrednih gazdinstava za pružanje usluga u seoskom turizmu.

Dogradnjom proizvodnih kapaciteta i usmjeravanjem poljoprivredne proizvodnje, poljoprivredna gazdinstva će se transformirati u ekonomski održive obiteljske farme, koje proizvode za poznato tržište i obezbeđuju poljoprivrednom proizvođaču odgovarajuće egzistencijalne prihode. Najmanje jedan član poljoprivrednog domaćinstva ostvarivat će na farmi zaradu /platu i socijalna prava iz radnog odnosa (penziono i zdravstveno osiguranje).

Također, Program predviđa osposobljavanje Poljoprivredne zadruge „Centar“ za pružanje usluga sa poljoprivrednom mehanizacijom farmama, kao i preuzimanje, doradu i skladištenje poljoprivrednih proizvoda sa farmi.

2. CILJEVI PROGRAMA

- **Osposobiti i transformisati 30 poljoprivrednih gazdinstava u obiteljske farme za tržišnu proizvodnju poljoprivrednih proizvoda** (mlijeko, meso, konzumna jaja, tovne piliće / brojlere, povrće sa otvorenih i zatvorenih prostora, konzumno voće i voće za preradu (jabuka, kruška, višnja, malina i kupina), ljekovito bilje, med i ostali pčelarski proizvodi, lumbrihumus i lumbrikulturu).
- Poljoprivredna gazdinstva osposobiti do nivoa, koji obezbeđuje njihovu ekonomsku održivost i egzistencijalne **prihode poljoprivrednom proizvođaču na nivou prosjeka privrede FBiH.**
- Poljoprivrednu zadrugu „Centar“ osposobiti za **pružanje usluga sa poljoprivrednom mehanizacijom i prihvatanje, doradu i skladištenje poljoprivrednih proizvoda** iz Programa
- Putem Programa, obezbijediti uslove da, ukoliko želi, **najmanje jedan član poljoprivrednog domaćinstva stekne uslove za sticanje statusa zaposlenog radnika** sa socijalnim pravima iz radnog odnosa.
- Program realizirati u **srednjoročnom periodu od 2009. do 2012. godine.**

IV KARAKTERISTIKE I TIPOVI OBITELJSKIH FARMI U PROGRAMU

Osposobljeno poljoprivredno gazdinstvo, transformirano u obiteljsku farmu karakteriziraju:

1. OPŠTE KARAKTERISIKE

- na raspoloživim poljoprivrednim resursima, te proizvodnim i drugim kapacitetima organizira ciljanu tržišnu poljoprivrednu proizvodnju,
- dohodak farme obezbeđuje ekonomsku održivost poljoprivrednog gazdinstva i egzistencijalne prihode poljoprivrednom proizvođaču,

- najmanje jedan član domaćinstva ostvaruje socijalna prava iz radnog odnosa (penziona i zdravstveno osiguranje),
- u biljnoj proizvodnji, pretežno, koristi organska đubriva proizvedena na farmi i
- poslovno je organizirano u Poljoprivrednu zadrugu „Centar“, putem koje izlazi na tržište.

2. VRSTE / TIPOVI OBITELJSKIH FARMI

Poljoprivredna gazdinstva će se osposobljavati prema indikativnim proizvodno/ekonomskim modelima obiteljskih farmi, koji su prilagođeni prirodnim uslovima područja u kojem su locirane, raspoloživim resursima poljoprivrednog zemljišta, proizvodnim kapacitetima i tržišnim zahtjevima Programa.

U odnosu na proizvodni program razvijat će se dva tipa obiteljskih farmi:

- a. **proizvodno usmjerene / specijalizirane farme i**
- b. **proizvodno mješovite farme.**

Proizvodno specijalizirane farme karakterizira pretežna proizvodna orijentacija na jednu tržišnu proizvodnju, koja **obezbeđuje 80% bruto dohotka potrebnog za ekonomsku održivost farme** i egzistencijelnu zaposlenost poljoprivrednom proizvođaču.

Pored osnovne proizvodnje, na farmama će se u skladu sa resursima i tržišnim zahtjevima Programa instalirati i manje proizvodne jedinice pratećih poljoprivrednih proizvodnji.

Proizvodno mješovite farme sadrže više proizvodnih jedinica kompatibilnih tržišnih poljoprivrednih proizvodnji, koje udružene formiraju bruto dohodak, koji je potreban za ekonomsku održivost farme i egzistencijalnu zaposlenost poljoprivrednom proizvođaču. Mješovite farme u principu sardže:

- proizvodnju mlijeka kao baznu od 5 do 10 krava,
- proizvodne jedinice pratećih poljoprivrednih proizvodnji, koje na manjim površinama poljoprivrednog zemljišta ili ostalim kapacitetima farme mogu ostvariti tržišnu poljoprivrednu proizvodnju, i
- većina farmi prerađuje stajnjak putem lumbrikulture u humus, koji se koristi u biljnoj proizvodnji na farmi ili doraduje i pakuje za tržište (plastenička, voćarska i druge biljne proizvodnje).

3. KAPACITETI PROIZVODNIH JEDINICA NA FARMAMA

Na farmama će se instalirati proizvodne jedinice sljedećih kapaciteta:

Pregled kapaciteta proizvodnih jedinica na farmama

R b.	Vrsta kapaciteta /proizvodnje	Jedinica mjere	Specijalizirane farme	Mješovite farme
1.	Bazna proizvodnja:			
	- krave - proizvodnja mlijeka	grla	preko 10 krava	5 – 10 krava
	- plastenička proizvodnja	m ²	400 i više	-
	- ovčarska proizvodnja	grla	100 i više	-
2.	Prateće proizvodnje:			
	- plastenička proizvodnja	m ²	200	200
	- voće	ha	0,3 – 0,5	0,3 – 0,5
	- malina	ha	0,2	0,2
	- tov pilića	komada /turnus	-	500 – 1.000
	- koke nosilje	komada	-	300 – 500
	- pčele / proizvodnja meda	košnica	20 – 40	20 – 40
	- ljekobilje	ha	0,2	0,2
- lumbrikultura/proizvodnja humusa	leglo	20 - 40	20 - 40	

V CILJNA GRUPA POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA

U Program će se uključivati poljoprivredna gazdinstva koja ispunjavaju sljedeće kriterije:

1. OPŠTI USLOVI ZA SVE FARME

- komunalna infrastruktura – tekuća voda, električna energija, pristupni put,
- najmanje jedan član domaćinstva sposoban za rad na farmi (do 50 godina starosti),
- da je član Poljoprivredne zadruge „Centar“.

Poljoprivredna gazdinstva, koja već imaju sljedeće resurse i proizvodne kapacitete:

2. SPECIJALIZIRANE FARME

- proizvodnja mlijeka: 5 – 10 krava, staja za najmanje 5 krava i 0,75 ha poljoprivrednog zemljišta po projektiranom broju krava,
- plastenička proizvodnja: platenik od 200 m² i 2 godine iskustva u plasteničkoj proizvodnji,
- 40 krava

3. MJEŠOVITE FARME

- poljoprivredno zemljište: 0,75 ha po kravi,
- staja za držanje 3 krave, čiji se kapacitet dogradnjom može povećati na 5 krava,
- da već drži najmanje 3 krave.

VI PROIZVODNI I USLUŽNI KAPACITETI

Putem Programa, formirat će se na obiteljskim farmama i u Poljoprivrednoj zadruzi „Centar“ sljedeći proizvodni i uslužni kapaciteti.

1. PROIZVODNI KAPACITETI OBITELJSKIH FARMI

Organizator će težiti da se, putem Programa, na obiteljskim farmama formiraju sljedeći kapaciteti za tržišnu poljoprivrednu proizvodnju:

Pregled razvoja proizvodnih kapaciteta na obiteljskim farmama

R.br.	Vrsta proizvodnje	Broj farmi	Kapacitet prije Programa	Kapacitet nakon Programa	Prosijek farma
1.	Krave - grla	30	120	240	8
2.	Plastenici m ²	20	-	5.000	250
3.	Voće / jabuka, kruška - ha	5	-	2,5	0,50
4.	Malina/kupina – ha	10	-	2,0	0,20
5.	Koke nosilje – kom.	7	-	2.450	350
6.	Tov pilića – kom/turnus	7	-	4.550	650
7.	Košnice pčela - komada	15	-	450	30
8.	Lumbri kultura – leglo	20	-	600	30
9.	Ljekovito bilje - ha	5	-	1	0,2
10.	Ovčarska proizvodnja – plotkinja	5	200	500	100

2. USLUŽNI I SKLADIŠNI KAPACITETI ZADRUGE

Poljoprivredna zadruga „Centar“ raspolaže sa prostorom za poljoprivrednu apoteku i prostorom za prijem svježeg mlijeka i ljekovitog bilja.

VII TRŽIŠNA POLJOPRIVREDNA PROIZVODNJA

Nakon implementacije Programa, obiteljske farme ostvarivat će sljedeću tržišnu poljoprivrednu proizvodnju:

Pregled tržišne poljoprivredne proizvodnje u Programu

R. br.	Vrsta proizvodnje	Jed. mj.	Količina	Cjena KM	Svega KM	Farma KM
1.	Krave					
	- mlijeko 3,9 % mm	litara	1.080.000	0,84	907.200	
	- telad – 220 kg.	grla/kg	145/31.900	5,50	175.450	
	- gravidne junice	grla	25	3.000,00	75.000	
	- izlučene krave	grla/kg	60/36.000	3,00	108.000	
	Svega:				1.265.650	42.188,33
2.	Plastenička proizvodnja	kg	72.000	1,12	80.640	4.032,00
3.	Voće – jabuka, kruška	kg	100.000	0,60	60.000	12.000,00
4.	Malina / kupina	kg	30.000	1,60	48.000	4.800,00
5.	Konzumna jaja	kom	686.000	0,17	116.620	16.660,00
6.	Tovni pilići/brojleri	kg	35.035	4,00	140.140	20.020,00
7.	Med i ostali proizvodi	kg	13.500	10,00	135.000	9.000,00
8.	Lumbrihumus	kg	180.000	0,40	72.000	3.600,00
9.	Ljekovito bilje suhe cv glavice	kg	950	9,00	8.550	1.710,00
10.	Ovčarska proizvodnja					
	-sir	kg	8.000	8,50	76.500	
	-tovna janjad	kg	300/9.900	5,00	49.500	
	-vuna	kg	650	3,50	2.275	
	-izlučene ovce	grlo	100	150,00	15.000	
	-mlada janjad za klanje	kg.	100/1.500	6,00	9.000	
	Svega :				152.275	30.455
	Svega:				2.078.875	

VIII TRŽIŠTE

Kanton Sarajevo predstavlja najveće tržište poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, to predstavlja komparativnu prednost Programa, jer je proizvodnja ovih proizvoda uglavnom predviđena za poznato tržište, prije svega za:

- prehrambenu industriju Kantona Sarajevo,
- direktnu prodaju na lokalnom tržištu, i
- izvoz.

Dio proizvoda (konzumna jaja, plastenička proizvodnja i humus) plasirat će se i na organiziranom tržištu poljoprivredno/prehrambenih proizvoda u Kantonu Sarajevo, preko trgovačke mreže i institucionalnih potrošača.

Za poljoprivredne proizvode iz Programa zainteresirani su:

- Poljoprivredna zadruga „Centar“, koja već organizira otkup mlijeka od poljoprivrednih proizvođača za potrebe mljekare „East Milk“ iz Sarajeva, koja je zainteresirana i za dugoročnu saradnju. Također,

mljekara „Milkos“ Sarajevo je dugoročno zainteresirana za razvoj farmske proizvodnje i otkup mlijeka sa područja Kantona.

- Za razvoj plantažne proizvodnje krošnjastog i jagodastog voća (malina, kupina, jagoda), ljekovitog bilja i meda zainteresirana je kompanija „Klas“, Sarajevo, i drugi prerađivači.
- Na području Kantona Sarajevo locirano je nekoliko značajnih kapaciteta za preradu goveđeg, ovčijeg i pilećeg mesa - „Akova“, „Mujanović“, „Brajlović“, „Dayton“, „Baltić“, „Argeta“, „Brojler“, „Petitor“ itd, koji su zainteresirani za dugoročnu saradnju.
- Oko 50 % proizvodnje humusa utrošit će se na farmama u plasteničkoj i ostaloj biljnoj proizvodnji. Preostali lumbrihumus će se doradivati, pakovati i plasirati preko zainteresiranih firmi za promet repromaterijala u poljoprivredi na području Kantona Sarajevo, kao što su „Agricom“, „Poljooprema“, „Park“, i dr. Tim prije što je oko 90% postojeće potrošnje supstrata za proizvodnju cvijeća i povrća u Kantonu porijeklom iz uvoza.
- Konzumna jaja plasirati će se putem zainteresiranih trgovačkih i ugostiteljskih firmi na području Kantona.

Poljoprivredna zadruga „Centar“ će organizirati plasman poljoprivrednih proizvoda sa farmi, kao i snabdijevanje farmi sa osnovnim poljoprivrednim repromaterijalima, kao što su:

- mineralna đubriva, sjemena, sadnice, sredstva za zaštitu bilja,
- koncentratna krmiva, sredstva za higijenu i dezinfekciju,
- alati, oruđa i dr.

IX ZAPOSŁJAVANJE

Na obiteljskim farmama radno će se angažirati, prvenstveno, članovi poljoprivrednih domaćinstava, koja drže farme. Cijeni se da će ovaj način biti radno angažirano oko 60 - 70 izvršilaca.

Bruto dohodak farme omogućavati će da najmanje jedan član domaćinstva, ukoliko to želi, može uspostaviti status zaposlenog radnika sa odgovarajućim socijalnim pravima iz radnog odnosa (penziono i zdravstveno osiguranje). Ukoliko bi se ostvarila ova pretpostavka, putem Programa, status zaposlenog radnika steklo bi 30 članova poljoprivrednih domaćinstava, koji bi imali status zaposlenog radnika sa istim socijalnim pravima kao ostali zaposleni u privredi F BH.

Također, i Poljoprivredna zadruga „Centar“ nabavkom poljoprivredne mehanizacije kao i formiranjem kapaciteta za prihvatanje i skladištenje poljoprivrednih proizvoda sa farmi, ostvarila bi uslove za otvaranje novih radna mjesta, tako da bi ukupno zapošljavala oko 5 radnika.

U cijelini, putem Programa, trebalo bi da se obezbijedi 35 novih radnih mjesta, i to:

- Obiteljske farme: 30 radnika
- Poljoprivredna zadruga „Centar“: 5 radnika

X EKOLOŠKI ASPEKT PROGRAMA

- o Obiteljske farme ni u jednom segmentu proizvodnog ciklusa ne ugrožavaju okoliš.
- o Obzirom da će farme intenzivno koristiti organska đubriva (stajnjak i humus), utrošak mineralnih đubriva bit će znatno ispod tolerantne granice za proizvodnju ekološki ispravne hrane.
- o Peradarska proizvodnja organizirat će se na principu slobodnog, poluintenzivnog uzgoja što je u skladu sa savremenim standardima EU.

- Uzgoj goveda organizirat će se, prvenstveno, na bazi voluminoznih krmiva, koja se proizvode na farmi (sjenaža, sijeno, zelena krma, silaža).
- Poljoprivredni proizvodi s obiteljskih farmi u cijelini imat će visoku ekološku vrijednost, tako da će jedan broj farmi postepeno prerastati u certificirane organske ili integralne proizvođače hrane.

XI OBUKA I INFORMIRANJE POLJOPRIVREDNIH PROIZVOĐAČA

Važan segment Programa je informiranje i obuka poljoprivrednih proizvođača. Poljoprivredni proizvođači moraju biti pravovremeno informirani o uslovima i mogućnostima Programa kao i obučeni za organiziranje poljoprivredne proizvodnje iz Programa.

1. OBUKA POLJOPRIVREDNIH PROIZVOĐAČA

Poljoprivredni proizvođači, koji se uključe u Program, proći će obuku, koja obuhvata sljedeće oblasti:

- organizacija i vođenje biznisa farme,
- tehnička i tehnološka uputstva za organiziranje poljoprivredne proizvodnje iz Programa,
- tehnička uputstva za rukovanje i održavanje instalirane opreme na farmama,
- uputstva za vođenje materijalnog i finansiskog poslovanja farme,
- zaštita okoliša farme,
- EU standardi u proizvodnji poljoprivrednih proizvoda na farmi,
- standardi u proizvodnji organske i integralne proizvodnje hrane.

2. INFORMIRANJE POLJOPRIVREDNIH PROIZVOĐAČA O PROGRAMU

Informiranje poljoprivrednih proizvođača o mogućnostima, procedurama uključivanja i načinu funkcioniranja Programa vrlo je važan segment u njegovoj implementaciji. U tom cilju organizirat će se sljedeće aktivnosti:

- Izradit će se prigodna brošura za poljoprivredne proizvođače, koja će sadržavati:
  - opšte informacije o Programu,
  - katalog indikativnih proizvodno/ekonomskih modela obiteljskih farmi, i proizvodnih jedinica tržišne poljoprivredne proizvodnje,
  - uslovi finansiranja / kreditiranja projekata,
  - procedure uključivanja poljoprivrednog gazdinstva u Program,
  - obaveze i prava farmi u Programu,
  - pregeled i spisak kreditne dokumentacije,
  - relevantne adrese i kontakt punktove.
- Program će se prezentirati i putem prigodnih skupova poljoprivrednih proizvođača.

XII PROCJENA INVESTICIONIH ULAGANJA U PROGRAM

Investiciona ulaganja, koja su potrebna za realizaciju Programa, sastoje se od ulaganja kod: poljoprivrednih gazdinstava, Poljoprivredne zadruge „Centar“ i operativnih troškova implementacije Programa.

1. INVESTICIONA ULAGANJA POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA

Prema kriterijima Programa, poljoprivredna gazdinstva će u Program unijeti sljedeće resurse i proizvodne kapacitete:

- raspoloživo poljoprivredno zemljište,
- staju za držanje najmanje 5 krava kod specijaliziranih i 3 krave kod mješovitih farmi,
- platenik od 200 m² kod specijaliziranih farmi,
- farme koje se opredjele za peradarsku proizvodnju trebaju raspolagati odgovarajućim objektom, ili da se postojeći neuslovni može adaptirati za proizvodnju jaja ili tov pilića,
- najmanje 5 krava kod specijaliziranih i 3 krave kod mješovitih farmi,
- farme, koje se opredjele za ovčarsku proizvodnju, 40 ovaca i staju koja se može adaptirati za držanje 100 ovaca, i
- odgovarajuću komunalnu infrastrukturu za uspješan rad farme (električna energija, pitka voda, pristupni put).

Nova investiciona ulaganja odnose se na:

- dogradnju i adaptaciju staja za goveda,
- nabavku stajske opreme i sitne poljoprivredne mehanizacije,
- nabavku gravidnih junica,
- zasnivanje zasada krošnjastog voća (jabuka, kruška, šljiva, višnja itd.),
- zasnivanje zasada jagodastog voća (malina, kupina, jagoda)
- nabavku platenika,
- adaptaciju objekata za uzgoj koka nosilja i dogradnju objekata za tov pilića,
- nabavku košnica i rojeva pčela i
- nabavku incijalnih legala lumbrikulture (kaliforniska glista) i uređenje prostora za uzgoj.

Procijena novih investicionih ulaganja poljoprivrednih gazdinstava /obiteljskih farmi

R.br.	Vrsta / opis ulaganja	Broj farmi	Jed.mjere	Količina	Cijena KM	Svega KM	Učešće %
1.	Dogradnja i adaptacija staja	20	ležište	120	1.600,00	192.000,00	10,0
2.	Nabavka stajske opreme	20	farma	20	4.000,00	80.000,00	6,2
	- muzna oprema - ostala oprema Svega:	20	farma	20	2.000,00	40.000,00 120.000,00	
3.	Nabavka male poljoprivredne mehaniza.	20	farma	40	8.000,00	320.000,00	16,7
4.	Nabavka gravidnih junica	30	grlo	120	4.000,00	480.000,00	25,1
5.	Zasnivanje zasada malina	10	ha	2	31.500,00	63.000,00	3,3
6.	Nabavka platenika	20	m ²	5.000	30,00	150.000,00	7,8
7.	Adaptacija objekata za koke	7	farma	7	5.000,00	35.000,00	1,8
8.	Adaptacija objekata za tov pilića	7	farma	7	5.000,00	35.000,00	1,8
9.	Nabavka košnica pčela	20	košnica	450	330,00	148.500,00	7,7
10.	Nabavka legla lumbrikulture	20	leglo	200	150,00	30.000,00	1,5
11.	Zasnivanje zasada krošnjastog voća	5	ha	2,5	69.100,00	172.750,00	9,0
12.	Adaptacija staja za ovce	5	farma	5	20.000	100.000,00	5,2
13.	Nabavka ovaca	5	grlo	300	200,00	60.000,00	3,1
Svega (1 do 13):						1.906.250,00	100,0

Opis novih investicionih ulaganja:

- Dogradnja i adaptacija stajskih objekata za goveda i ovce podrazumjeva:
  - preuređenje staje, uređenje ležišta za krave, jasala i sl. ,
  - dogradnju staje i povećanje kapaciteta, odnosno broja ležišta,
  - izgradnja novih i dogradnja postojećih kapaciteta pratećih objekata (silosi, dubrovnici, osočne jame i sl).
- Izgradnja novih staja za goveda vršit će se u slučaju potrebe samo kod farmi sa 15 i više krava.
- Nabavka stajske opreme: oprema za mužu krava, ramove za stajališta i pojilice za vodu.
- Nabavka poljoprivredne mehanizacije: mala mehanizacija, koja će se koristiti u plateničkoj i voćarskoj proizvodnji kao i za obavljanje unutrašnjih radova na farmi (motokultivatori, odgovarajuća priključna oruđa, kosilice i sl.).

- Prema kriterijima, pretpostavljeno je da će poljoprivredna gazdinstva unijeti u Program oko 120 krava (4 krave/farmi), tako da će nakon implementacije Programa, prosječna farma imati 8 krava, odnosno ukupno po Programu će biti 240 krava. Na bazi ove pretpostavke, planirana je nabavka 120 gravidnih junica.
- Zasnivanje malih plantaža krošnjastog voća planirano je kod 5 farmi, koje će ukupno zasnovati oko 2,5 ha plantažnog voća.
- Plantažna proizvodnja jagodastog voća organizirat će se kod 10 farmi na ukupno 2 ha (0,2 ha /farmi).
- Plastična proizvodnja formirat će se kod 20 farmi na površini od 5.000 m² (200 m²/ farmi).
- Kod 14 farmi formirat će se peradarska proizvodnja, od čega će 7 farmi organizirati proizvodnju konzumnih jaja i 7 farmi tov pilića.
- Proizvodnja će se organizirati u adaptiranim gospodarskim objektima, koji već postoje kod poljoprivrednih gazdinstava.
- U ovčarsku proizvodnju usmjerit će se 5 farmi. Pretpostavlja se da će ove farme unijeti u Program oko 200 ovaca (40 ovaca/farma), tako da će se, putem Programa, nabaviti 300 grla priplodnih ovaca.
- Proizvodnja meda organizirat će se kod 15 farmi, koje će raspolagati sa 450 košnica pčela (30 košnica/farmi).
- Proizvodnja lumbri humusa organizirat će se kod svih 20 farmi. U startu će se nabaviti 200 incijalnih legala kaliforniske gliste (lumbrikulture) od kojih će se reprodukcijom u periodu od 2 godine formirati 600legala (30 legala po farmi).

2. INVESTICIONA ULAGANJA POLJOPRIVREDNE ZADRUGE „CENTAR“

Poljoprivredna zadruga „Centar“ će organizirati plasman cjelokupne tržišne proizvodnje obiteljskih farmi, kao i njihovo snabdijevanje sa poljoprivrednim sirovinama i repromaterijalima. Da bi uspješno obavila ovu funkciju neophodno je da zadruga formira odgovarajuće kapacitete za skladištenje i pripremu poljoprivrednih proizvoda (sortiranje, pakovanje, skladištenje i dr) za plasman na tržište KS i druga područja.

Također, Poljoprivredna zadruga će pružati poljoprivrednim proizvođačima usluge sa poljoprivrednom mehanizacijom u obradi zemljišta i pripremu stočne hrane.

Planirana investiciona ulaganja za ove namjene su :

Pregled planiranih investicionih ulaganja kod Poljop. zadruge „Centar“

R.b.	Vrsta investicionih ulaganja	Svega KM
1.	Poljoprivredna mehanizacija	100.000,00
2.	Mini sirara	103.500,00
3.	Tank od 3.000 l	12.000,00
4.	Oprema za preradu ljekovitog bilja	103.700,00
5.	Kapaciteti za skladištenje	30.000,00
6.	Poljoprivredna apoteka	30.000,00
7.	Dvije prodavnice	60.000,00
SVEGA		439.200,00

Opis investicionih ulaganja:

1. Dva traktora sa priključnim mašinama za obradu zemljišta.
2. Opremanje mini sirare sa neophodnom opremom za prihvati i preradu mlijeka.
3. Tank za mlijeko, kapaciteta od 3.000 l koji će se ugraditi na kamion.
4. Oprema za eksploataciju i preradu ljekovitog bilja u poluproizvode.
5. Opremanje prostora za skladištenje poljoprivrednih proizvoda.
6. Opremanje kapaciteta za poljoprivrednu apoteku.
7. Opremanje dvije prodavnice za promet mliječnim proizvodima, voćem, povrćem, medom i drugim pčelinjim proizvodima i ostalim poljoprivredno prehrambenim artiklima.

3. TROŠKOVI PRIPREME I IMPLEMENTACIJE PROGRAMA

U toku pripreme i implementacije Programa nastat će odgovarajući prateći troškovi, koji se odnose na sljedeće:

- Izrada i prezentacija programa „Formiranje obiteljskih farmi na području Općine Centar Sarajevo“
- Utvrđivanje podobnosti zainteresiranih poljoprivrednih gazdinstava za uključivanje u Program.
- Izrada investicione i druge dokumentacije poljoprivrednih gazdinstava koja se žele uključiti u Program (biznis planovi, aplikacije kod banaka i drugih učesnika u finansiranju Programa).
- Operativnu implementaciju Programa – nabavka i instaliranje sredstava iz Programa i dr.
- Obuka poljoprivrednih proizvođača za organiziranje poljoprivredne proizvodnje u skladu sa Programom.

Procijena troškova pripreme i implementacije Programa

R.br.	Vrsta troškova / opis	Količina	Cjena KM	Svega KM
1.	Izrada i prezentacija Programa			15.000,00
2.	Utvrđivanje podobnosti poljop.proizv.			3.000,00
3.	Izrada investicione dokumentacije farmi	30	1.000,00	30.000,00
4.	Operativna implementacija Programa	30	500,00	15.000,00
5.	Obuka poljoprivrednih proizvođača	30	700,00	21.000,00
	Svega			84.000,00

4. REKAPITULACIJA UKUPNIH INVESTICIONIH ULAGANJA U PROGRAM

R.br.	Vrsta ulaganja	Svega KM	Učešće %
1.	Poljoprivredna gazdinstva	1.906.250,00	78,46
2.	Poljoprivredna zadruga „Centar“	439.200,00	18,07
3.	Troškovi pripreme i implementacije Programa	84.000,00	3,45
	Svega:	2.429.450,00	100,00

XIII POTENCIJALNI IZVORI FINANSIRANJA PROGRAMA

Obzirom na funkciju Programa u razvoju tržišne poljoprivredne proizvodnje i zapošljavanja na području općine i Kantona Sarajevo realno je pretpostaviti da će Program, pored vlastitih sredstava investitora (poljoprivredna gazdinstva i Poljoprivredna zadruga), biti podržan i iz sljedećih izvora sredstava:

- Poticajnim sredstvima F BH za finansiranje kapitalnog razvoja u poljoprivredi.
Federacija BiH, putem Federalnog ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva, podupire kapitalne projekte razvoja u poljoprivredi sa grant sredstvima u visini od 25 % od predračunske vrijednosti projekta.
- Poticajna sredstva F BH, prate namjenski izvori kreditnih sredstava u visini od 50 % od vrijednosti projekta. Ova sredstva se plasiraju, putem Razvojne banke F BH pod sljedećim uslovima:
  - rok otplate 5 – 10 godina, što zavisi od vrste ulaganja i namjene kredita,
  - grace period do 36 mjeseci, što također, zavisi od namjene kredita,
  - kamata: 4 % uz mogućnost korištenja regresa od 2 %.
  - najniži iznos investicije: 25.000 KM.
 Program ispunjava kriterije za oba izvora federalnih sredstava.
- Program je u funkciji zapošljavanja i trebao bi biti podržan odgovarajućim namjenskim sredstvima Kantonalnog i Federalnog zavoda za zapošljavanje (Program obezbeđuje zapošljavanje najmanje 35 radnika).
- Obzirom da se putem Programa obezbeđuju sirovine za prehrambenu industriju Kantona, kao i atraktivni proizvodi za izvoz, Program bi mogao biti, na odgovarajući način, podržan i od zainteresiranih prehrambenih

kompanija u Kantonu – mljekara („Milkos“ je ovakve programe podržavao u 2008. godini, tako što je finansirao nabavku gravidnih junica), „Klas“-a, mesne industrije i dr.

- Također, Program će podržati Kanton Sarajevo na osnovu Zakona o novčanim podsticajima u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji na području Kantona Sarajevo, po kojem je donešena Odluka o iznosima novčanih podsticaja u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji na području Kantona Sarajevo za 2008. godinu (”Sl. novine Kantona Sarajevo” broj 16/08), prema kojoj se pored primarne poljoprivredne proizvodnje podstiču i ulaganja u kapitalne investicije:
  - građevinski objekti za razne namjene sa 70,00 KM/m²,
  - steone junice za formiranje osnovnog stada od najmanje pet krava sa 500,00 KM/grlu,
  - poljoprivredna mehanizacija 20%/komadu, i
  - projekti za zasnivanje novih zasada voća od najmanje 1 ha sa 5000,00 KM/ha.Za ove namjene, također, predviđeni su podsticaji i iz općinskog Budeta
- Podnošljivo učešće poljoprivrednih gazdinstava u finansiranju projekata iz Programa trebalo bi da se kreće od 20 do 25%.

Konstrukcija finansiranja projekata iz Programa, kojoj treba težiti je sljedeća:

- poticajna grant sredstva (Federacija BH, Kanton Sarajevo, zavodi za zapošljavanje i općine): 30 - 35%,
- kredit razvojne banke i ostalih do 40 - 45% i
- vlasita sredstva investitora 20 – 25%.

XIV INDIKATIVNI MODELI PROIZVODNIH JEDINICA I OBITELJSKIH FARMI

Indikativni modeli proizvodnih jedinica poljoprivredne proizvodnje na farmama treba da ukažu na proizvodne i ekonomske karakteristike poljoprivrednih proizvodnji, koje će se instalirati na farmama. Modeli proizvodnih jedinica izrađeni su na bazi odgovarajućih proizvodno/tehnoloških standarda i aktuelnih ekonomskih kategorija (cijene i dr.).

Prikazani indikativni modeli obiteljskih farmi su orijentacione kompozicije poljoprivrednih proizvodnji, koje je moguće instalirati na poljoprivrednim gazdinstvima u skladu sa njihovim resursima i već izgrađenim kapacitetima. Modeli treba da ukažu poljoprivrednim proizvođačima na proizvodne i ekonomske karakteristike buduće farme, ukoliko se opredjele da poljoprivredno gazdinstvo razvijaju u odabranom pravcu.

Pored prikazanih modela, moguće su i druge različite varijante proizvodnih kompozicija na farmama, što će ovisiti od specifičnih okolnosti svakog poljoprivrednog gazdinstva.

1. MODELI PROIZVODNIH JEDINICA POLJOPRIVREDNIH PROIZVODNJI NA FARMAMA

R.br	Vrsta proizvodnje /modela	Tržišna proizvodnja		Direktni troškovi proizvodnje KM			Bruto dobit KM	Investiciona ulaganja KM
		kg; l; kom	KM	Materijali	Ostali trošk	Svega		
1.	5 krava - mlijeko 3,9 % mm - ostali prihodi Svega:	23.000 lit	19.320,00 8.110,00 27.430,00	16.680,00	4.522,00	20.268,00	7.162,00	15.700,00
2.	10 krava - mlijeko 3,9 % mm - ostali prihodi Svega:	46.000 lit	38.640,00 16.220,00 54.860,00	32.136	7.750,00	39.886,00	14.974	35.500
3.	15 krava - mlijeko 3,9 % mm - ostali prihodi Svega:	69.000 lit	57.960,00 24.330,00 82.290,00	48.204,00	11.004,00	59.208,00	23.082,00	60.800,00
4.	Proizvodnja jaja - 300 koka - konzumna jaja - izlučene koke Svega:	84.000 290	14.280,00 870,00 15.150,00	12.010,00	1.340,00	13.350,00	1.800,00	3.000,00
5.	Proizvodnja jaja - 500 koka - konzumna jaja - izlučene koke Svega:	140.000 480	23.800,00 1.440,00 25.240,00	20.140,00	2.300,00	22.440,00	2.800,00	6.000,00
6.	Tov pilića - 500 kom/turnus - pilići gril obrada	3.700 kg	14.784,00	9.690,00	3.050,00	12.740,00	2.044,00	4.000,00
7.	Tov pilića -1000 kom/turnus - pilići gril obrada	7.400 kg	29.568,00	19.380,00	6.100,00	25.480,00	4.088,00	6.000,00
8.	Proizvodnja malina - 0,2 ha	3.000 kg	4.500,00	425,00	1.610,00	2.035,00	2.465,00	6.300,00
9.	Proizvodnja jabuka - 0,1 ha	4.000	2.960,00	715,00	1.022,00	1.737,00	1.223,00	7.147,00
10.	Proizvodnja jabuka - 0,5 ha	20.000	14.800,00	3.575,00	5.110,00	8.685,00	6.115,00	35.870,00
11.	Proizvodnja meda - 20 košnica - med - rojevi pčela Svega:	600 kg 5	6.000,00 500,00 6.500,00	970,00	1.730,00	2.700,00	3.800,00	6.630,00
12.	Proizvodnja meda - 40 košnica - med - rojevi pčela Svega:	1.200 kg 10	12.000,00 1.000,00 13.000,00	1.940,00	3.460,00	5.400,00	7.600,00	13.260,00
13.	Lumbri humus – 20 legala - humus - meso glista Svega:	6.000 kg 2.400 kg	2.400,00 - 2.400,00	480,00	740,00	1.180,00	1.220,00	2.000,00
14.	Lumbri humus - 30 legala - humus - meso glista Svega:	9.000 kg 3.600 kg	3.600,00 - 3.600,00	690,00	950,00	1.640,00	1.960,00	3.000,00
15.	Plastenička proizvodnja - 200 m² 2 x salata + paprika	2.900 kg	3.248,00	1.545,00	541,00	2.086,00	1.162,00	6.000,00
16.	Plastenička proizvodnja - 400 m² 2 x salata + paprika	5.800 kg	6.560,00	3.090,00	1.082,00	4.172,00	2.388,00	12.000,00
17.	Ovčarska proizvodnja - sir - tovna janjad - vuna - izlučene ovce - mlada janjad za klanje Svega:	1.800 1.980 130 20 300	15.300,00 9.900,00 455,00 3.000,00 1.800,00 30.455,00	19.288,00	2.700,00	21.988,00	8.032,00	22.500,00
18.	Proizvodnja ljekobilja - Kamilica - Neven	180 kg 200 kg	1.800,00 1.800,00			366,00 530,00	1.430,00 1.270,00	

2. INDIKATIVNI MODELI OBITELJSKIH FARMI

Model br. 1

<i>O p i s</i>	<i>jed. mjere</i>	<i>količina</i>	<i>KM</i>
<i>1. Proizvodni kapaciteti i resursi</i>			
- poljoprivredno zemljište	ha	4	
- krave	grla	5	
- plastenik	m ²	200	
- proizvodnja maline	ha	0,2	
- lumbrikultura	legla	20	
<i>2. Tržišna proizvodnja</i>			
- mlijeko 3,9% mm	litara	23.000	19.320
- ostala govedarska proizvodnja	-	-	8.110
- plastenička proizvodnja	kilogram	2.900	3.248
- malina	kilogram	3.000	4.500
- humus	kilogram	6.000	2.400
Svega:			37.578
<i>3. Bruto dobit /profit</i>			12.900
<i>4. Ocjena investicionih ulaganja</i>			
- uređenje staje, oprema i gravid.junice			15.700
- podizanje zasada malina			6.300
- plastenik			6.000
- lumbrikultura: legla i uređenje prostor			3.000
- poljop.mehanizacija /motokultivator			8.000
Svega:			39.000
<i>5. Izvori finansiranja</i>			
- vlasita sredstva 20%			7.800
- Federalna i druga grant sredstva 35%			13.650
- kredit Razvojne banke 45 %			17.550
<i>6. Otplata kredita</i>			3.500
<i>7. Neto / egzistencijalna dobit (3 – 6):</i>			9.400
<i>8. Kriteriji:</i>			
- poljoprivredno zemljište - 4 ha			
- staja za najmanje 3 krave			
- 3 krave			
- opšti uslovi			

Napomena:

* Farma će u plasteničkoj i proizvodnji malina utrošiti oko 6.000 kg. humusa.

Model br. 2

<i>O p i s</i>	<i>Jed. mjere</i>	<i>Količina</i>	<i>KM</i>
<i>1. Proizvodni kapaciteti i resursi</i>			
- poljoprivredno zemljište	ha	4	
- krave	grla	5	
- koke nosilje	komada	300	
- malina	ha	0,2	
- lumbrikultura	leglo	30	
<i>2. Tržišna proizvodnja</i>			
- mlijeko 3,9% mm	litara	23.000	19.320
- ostala govedarska proizvodnja	-	-	8.110
- konzumna jaja	komada	84.000	14.280
- izlučene koke	komada	290	870
- malina	kilograma	3.000	4.500
- humus	kilograma	15.000	6.000
Svega:			53.080
<i>3. Bruto dobit /profit:</i>			15.100
<i>4. Ocijena investicionih ulaganja</i>			
- uređenje staje, oprema, gravid.junice			15.700
- uređenje objekta, oprema			6.000
- podizanje zasada malina			6.300
- lumbrikultura: legla i uređenje prost.			3.000
Svega:			31.000
<i>5. Izvori finansiranja</i>			
- vlastita sredstva - 20 %			6.200
- Federalna i druga grant sredstva 35%			10.850
- kredit Razvojne banke - 45 %			13.950
<i>6. Otplata kredita</i>			2.790
<i>7. Neto / egzistencijalna dobit (3-6):</i>			11.980
<i>8. Kriteriji:</i>			
- poljoprivredno zemljište - 4 ha			
- staja za 3 krave			
- objekat za koke nosilje			
- 3 krave			
- opšti uslovi			

Napomena:

* Od ukupne proizvodnje humusa (18.000 kg), farma će u vlastitoj proizvodnji utrošiti oko 3.000 kg. Ostala proizvodnja je tržišna.

* U peradarskoj proizvodnji utrošit će se cjelokupna proizvodnja mesa glista čime će se zamjeniti oko 15 % koncentrata

Model br. 3

<i>O p i s</i>	<i>jed.mjere</i>	<i>količina</i>	<i>KM</i>
1. Proizvodni kapaciteti i resursi			
- poljoprivredno zemljište	ha	4	
- krave	grla	5	
- plastenik	m ²	200	
- malina	ha	0,2	
- pčele	košnica	20	
- lumbri kultura	leglo	20	
2. Tržišna proizvodnja			
- mlijeko 3,9% mm	litara	23.000	19.320
- ostala govedarska proizvodnja	-		8.110
- plastenička proizvodnja	kilograma	2.900	3.248
- malina	kilograma	3.000	4.500
- med i rojevi	kilograma	600	6.500
- humus	kilograma	6.000	2.400
Svega:			44.078
3. Bruto dobit / profit			15.809
4. Ocijena investicionih ulaganja			
- uređenje staje, oprema i gravidne junice			15.700
- plastenik			6.000
- podizanje zasada malina			6.300
- nabavka košnica, rojeva i opreme			6.630
- lumbrikultura: legla i uređenje prostora			3.000
- poljop. mehanizacija/motokultivator			8.000
Svega:			45.630
5. Izvori finansiranja			
- vlastita sredstva - 20%			9.120
- Federalna grant sredstva - 35 %			16.000
- kredit Razvojne banke - 45 %			20.510
6. Otplata kredita			4.100
7. Neto /egzistencijalna dobit (3-6) :			11.709
8. Kriteriji:			
- poljoprivredno zemljište			
- staja za 3 krave			
- 3 krave			

* U vlastitoj proizvodnji povrća i malina utrošit će se 50 % proizvodnje humusa.

Model br. 4

<i>O p i s</i>	<i>jed. mjere</i>	<i>količina</i>	<i>KM</i>
1. Proizvodni kapaciteti i resursi			
- poljoprivredno zemljište	ha	4	
- krave	grla	5	
- tov pilića	kom/turnus	500	
- zasad jabuke	ha	0,3	
- lumbri kultura	legla	30	
2. Tržišna proizvodnja			
- mlijeko 3,9% mm	litara	23.000	19.320
- ostala govedarska proizvodnja	-	-	8.110
- tovni pilići – gril klanje	kilograma	3.700	14.784
- jabuka	kilograma	12.000	8.800
- humus	kilograma	12.000	4.800
Svega:			55.814
3. Bruto dobit/ profit			17.375
4. Ocijena investicionih ulaganja			
- uređenje staje, oprema i gravidne junice			15.700
- uređenje objekta i oprema za tov pilića			4.000
- podizanje zasada jabuke			21.441
- lumbrikultura: legla i uređenje prostora			3.000
Svega:			44.141
5. Izvori finansiranja			
- vlastita sredstva - 20 %			8.800
- Federalna grant sredstva - 35 %			15.450
- kredit Razvojne banke - 45 %			19.900
6. Otplata kredita			2.900
7. Neto /egzistencijalna dobit (3-6) :			14.475
8. Kriteriji:			
- poljoprivredno zemljište			
- staja za 3 krave			
- 3 krave			

* 33 % proizvodnja humusa utrošit će se u vlastitoj voćarskoj proizvodnji .

* Prvi tržišni rod jabuke predviđa se u trećoj, odnosno, redovna proizvodnja u četvrtoj godini. U prve 3 godine otplata kredita za jabuku miruje / grace period.

Model br. 5

O p i s	jed.mjere	količina	KM
1. Proizvodni kapaciteti i resursi			
- poljoprivredno zemljište	ha	4	
- krave	grla	5	
- platenik	m ²	200	
- koke nosilje	komada	300	
- malina	ha	0,2	
- košnice pčela	košnica	20	
- lumbri kultura	leglo	20	
2. Tržišna proizvodnja			
- mlijeko 3,9% mm	litara	23.000	19.320
- ostala govedarska proizvodnja	-		8.110
- plastenička proizvodnja	kilograma	2.900	3.248
- konzumna jaja	komada	84.000	14.280
- izlučene koke	komada	290	870
- malina	kilograma	3.000	4.500
- med	kilograma	600	6.500
- humus	kilograma	6.000	2.400
Svega:			59.208
3. Bruto dobit / profit			18.639
4. Ocjena investicionih ulaganja			
- uređenje staje, oprema i gravidne junice			15.700
- platenik			6.000
- uređenje objekta i oprema za koke			5.000
- podizanje zasada malina			6.300
- lumbrikultura – legla i uređenje prostora			3.000
- motokultivator			8.000
- košnice pčela i ostalo			6.630
Svega:			50.630
5. Izvori finansiranja			
- vlastita sredstva - 20 %			10.150
- Federalna grant sredstva - 35 %			17.720
- kredit Razvojne banke - 45 %			22.760
6. Otplata kredita			4.550
7. Neto egzistencijalna dobit			14.100
8. Kriteriji:			
- poljoprivredno zemljište - 4 ha			
- staja za 3 krave			
- 3 krave			
- objekat za koke nosilje			

* U vlastitoj proizvodnji povrća i malina utrošit će se 50 % proizvodnje humusa

* Meso glista zamjenit će u ishrani koka oko 15 % koncentrata.

Model br. 6

O p i s	jed.mjere	količina	KM
1. Proizvodni kapaciteti			
- poljoprivredno zemljište	ha	7,5	
- krave	grla	10	
- platenik	m ²	200	
- lumbri kultura	leglo	20	
2. Tržišna proizvodnja			
- mlijeko 3,9% mm	litara	46.000	38.640
- ostala govedarska proizvodnja	-	-	16.220
- plastenička proizvodnja	kilograma	2.900	3.248
- humus	kilograma	9.000	3.600
Svega:			61.708
3. Bruto dobit /profit			18.100
4. Ocjena investicionih ulaganja			
- uređenje staje, oprema i gravidne junice			33.000
- platenik			6.000
- lumbrikultura - legla i uređenje prostora			3.000
- motokultivator			8.000
- ostalo			2.500
Svega:			52.500
5. Izvori finansiranja			
- vlastita sredstva - 20 %			10.500
- Federalna i druga grant sredstva - 35 %			18.375
- kredit Razvojne banke - 45 %			23.625
6. Otplata kredita			4.725
7. Neto egzistencijalna dobit (3-6):			13.375
8. Kriteriji :			
- poljoprivredno zemljište			
- staja za 5 krava			
- 5 krava			

* Specijalizirana farma koja se iz proizvodnje mlijeka obezbeđuje oko 75 % bruto dobiti.

* Oko 70 % proizvodnje humusa plasira se na tržište.

Model br. 7

O p i s	jed.mjere	količina	KM
<i>1. Proizvodni kapaciteti i resursi</i>			
- poljoprivredno zemljište	ha	7,5	
- krave	grla	10	
- zasad malina	ha	0,2	
- pčele	košnica	20	
- lumbrikultura	legla	20	
<i>2 Tržišna proizvodnja</i>			
- mlijeko 3,9 % mm	litara	46.000	38.640
- ostala govedarska proizvodnja	-	-	16.220
- malina	kilograma	3.000	4.500
- med i rojevi	kilograma	600	6.500
- humus	kilograma	8.500	4.250
Svega:			70.110
<i>3. Bruto dobit /profit</i>			25.274
<i>4. Ocjena investicionih ulaganja</i>			
- uređenje staje,oprema i gravidne junice			33.000
- podizanje zasada malina			6.300
- nabavka košnica, rojeva i opreme			6.630
- lumbrikultura: legla i uređenje prostora			3.000
- poljop.mehanizacija/motokultivator			8.000
Svega:			56.930
<i>5. Izvori finansiranja</i>			
- vlastita sredstva - 20 %			11.386
- Federalna grant sredstva - 35 %			19.900
- kredit Razvojne banke - 45 %			25.618
<i>6. Otplata kredita</i>			5.123
<i>7. Neto egzistencijalna dobit (3-6):</i>			20.151
<i>8. Kriteriji:</i>			
- poljoprivredno zemljište – 7 ha			
- 5 krava			
- staja za 5 krava			

* Specijalizirana farma kod koje proizvodnja mlijeka obezbeđuje 63 % bruto dobiti

* Oko 70 % proizvodnje humusa realizira se na tržištu

Model br. 8

O p i s	jed.mjere	količina	KM
<i>1. Proizvodni kapaciteti i resursi</i>			
- poljoprivredno zemljište	ha	11	
- krave	grla	15	
- zasad malina	ha	0,2	
- lumbrikultura	legla	30	
<i>2 Tržišna proizvodnja</i>			
- mlijeko 3,9 % mm	litara	69.000	57.960
- ostala govedarska proizvodnja	-	-	24.330
- malina	kilograma	3.000	4.500
- humus	kilograma	12.600	6.300
Svega:			93.090
<i>3. Bruto dobit /profit</i>			28.847
<i>4. Ocjena investicionih ulaganja</i>			
- uređenje staje,oprema i gr. junice			56.800
- podizanje zasada malina			6.300
- lumbrikultura: legla i uređenje prostora			3.000
- poljop. mehanizacija /motokultivator			8.000
- ostalo			3.000
Svega:			77.100
<i>5. Izvori finansiranja</i>			
- vlastita sredstva 20 %			15.400
- Federalna grant sredstva 35%			27.000
- kredit Razvojne banke 45 %			34.700
<i>6. Otplata kredita</i>			6.950
<i>7. Neto egzistencijalna dobit</i>			21.897
<i>8. Kriteriji :</i>			
- poljoprivredno zemljište - 11 ha			
- 7 krava			
- staja za 7 krava			

* Specijalizirana farma za proizvodnju mlijeka.

* Oko 70 % proizvodnje humusa plasira se na tržište

Model br. 9

<i>O p i s</i>	<i>jed.mjere</i>	<i>količina</i>	<i>KM</i>
1. <i>Proizvodni kapaciteti i resursi</i>			
- poljoprivredno zemljište	ha	10,5	
- krave	grla	15	
2. <i>Tržišna proizvodnja</i>			
- mlijeko 3,9% mm	litara	69.000	57.960
- ostala govedarska proizvodnja			24.330
Svega:			82.290
3. <i>Bruto dobit /profit</i>			23.082
4. <i>Ocjena investicionih ulaganja</i>			
- gravidne junice	grla	8	32.000
- uređenje staje i oprema	ležište	8	20.800
- poljop. mehanizacija/motokultivator		1	8.000
Svega:			60.800
5. <i>Izvori finansiranja investicija</i>			
- vlastita sredstva 20 %			12.160
- Federalna i druga grant sredstva 35 %			21.300
- kredit Razvojne banke 45 %			27.340
6. <i>Otplata kredita</i>			5.500
7. <i>Neto egzistencijalna dobit</i>			17.582
8. <i>Kriteriji :</i>			
- poljoprivredno zemljište – 10,5 ha			
- 7 krava			
- staja za 7 krava			

* Specijalizirana farma, koja se bavi samo proizvodnjom mlijeka.

Model br. 10

<i>O p i s</i>	<i>jed.mjere</i>	<i>količina</i>	<i>KM</i>
1. <i>Proizvodni kapaciteti i resrsi</i>			
- poljoprivredno zemljište	ha	4	
- krave	grla	5	
- platenik	m ²	400	
- lumbrikultura	leglo	30	
2. <i>Tržna proizvodnja</i>			
- mlijeko 3,9% mm	litara	23.000	19.320
- ostala govedarska proizvodnja	-	-	8.110
- platenička proizvodnja	kilograma	5.800	6.560
Svega:			33.990
3. <i>Bruto dobit/profit</i>			14.634
4. <i>Ocijena investicionih ulaganja</i>			
- uređenje staje,oprema i gravid.junice			15.700
- izgradnja platenika			12.000
- lumbrikultura: legla i uređenje prostora			5.000
- poljop.mehanizacija /motokultivator			8.000
Svega:			40.700
5. <i>Izvori finansiranja investicija</i>			
- vlastita sredstva 20 %			8.140
- Federalna grant sredstva – 35%			14.200
- kredit Razvojne banke 45 %			18.360
6. <i>Otplata kredita</i>			3.650
7. <i>Neto egzistencijalna dobit (3-6) :</i>			10.980
8. <i>Kriteriji:</i>			
- poljoprivredno zemljište - 4 ha			
- 3 krave			
- staja za 3 krave			

* Specijalizirana farma za plateničku proizvodnju.

* Cjelokupna proizvodnja humusa utroši će se u plateničkoj proizvodnji.

* Struktura plateničke proizvodnje formirat će se u skladu sa zahtjevima tržišta.

NAPOMENA: Druga podsticajna /grant sredstava moguće je ostvariti u Kantonu Sarajevo, općinama i Zavodu za zapošljavanje.

P R I L O Z I

OPIS MODELA PROIZVODNIH JEDINICA TRŽIŠNE POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE**1. PROIZVODNJA MLIJEKA / KRAVE**

Proizvodnja mlijeka razvijat će se kao bazna proizvodnja, koja obezbeđuje pretežan dio bruto dohotka farme. Najmanja proizvodna jedinica ima 5 krava, s tim da ukupan broj krava zavisi od veličine i kvaliteta poljoprivrednog zemljišta sa kojim farma raspolaže.

a. Kriteriji za uspostavljanje proizvodnje mlijeka na farmi

- 0,75 ha poljoprivrednog zemljišta po kravi,
- staja za držanje najmanje 3 krave, čiji se kapacitet može dogradnjom povećati na 5 i više krava,
- da farma već drži najmanje 3 krave i da je uključena u sistem otkupa mlijeka preko Poljoprivredne zadruge „Centar“, uredno snabdijevanje sa tekućom vodom, električnom energijom,
- povezanost čvrstim putem sa javnom saobraćajnicom.

b. Proizvodni standardi

U punoj eksploataciji farma ostvaruje sljedeće proizvodne i tehnološke standarde:

- rasa goveda: Simentalska ili Crno /bijela u tipu Holstain,
- genetski potencijal proizvodnje mlijeka: min. 6.000 litara,
- ukupna proizvodnja mlijeka po kravi: 5.000 litara,
- tržišna proizvodnja mlijeka po kravi: 4.500 litara,
- sadržaj mliječne masti i proteina u mlijeku: mliječna mast 3,9 %, protein 3,2 %,
- godišnji remont krava: 25 %,
- vijek eksploatacije krava: 4 laktacije,
- procenat telenja krava: 80 %,
- porođajna težina teladi: 35 – 40 kg.,
- starost junica kod prvog telenja: 26 -28 mjeseci,
- gubitci teladi do 90 dana starosti: 6 %,
- gubitci kod ostalih kategorija goveda: 1 – 2 %,
- težina teladi sa 6 mjeseci starosti: 170 – 180 kg.

c. Bilans stočne hrane po grlu

U ishrani krava i ostalih kategorija goveda, farma koristi sljedeća krmiva:

- kukuruzna silaža u područjima gdje uspjeva silažni kukuruz,
- travno / djetelinska sjenaža,
- sijeno viještačkih i prirodnih livada,
- pašna travno / djetelinskih smijesa i kvalitetnih prirodnih travnjaka,
- industrijske koncentratne krmne smjese za krave, telad, priplodne junice, tov teladi i junadi,
- sojina i suncokretova sačma,
- zamjenica za mlijeko za ishranu teladi,
- kravlje mlijeko.

Godišnje potrebe stočne hrane- grlo/godina

R.br	Vrsta krmiva	Jed.mjere	Krave	Telad – 90 dana	Pripl. junice 3 - 12 mj	Prip. junice preko 12 mj.	Tov teladi 240 kg.
1.	Kukuruzna silaža	kg /grlo	7.300 - 9.100	-	-	3.075	-
2.	Travno/djetel. sjenaža	kg./grlo	3.650 - 7.300	-	-	2.100	-
3.	Sijeno	kg./grlo	1.100	90	1.400	800	75
4.	Zelena masa – DTS	kg /grlo	-	-	-	6.400	-
5.	Koncentratna smjesa	kg./grlo	1.300	180	690	550	420
6.	Sojina sačma	kg./grlo	185	-	-	-	-
7.	Kravlje mlijeko	kg/grlo	-	50	-	-	-
8.	Zamjenica za mlijeko	kg/grlo	-	18	-	-	-
9.	Prostirka	kg/grlo.	700	90	275	365	75

- Prosječan dnevni obrok krava obezbeđuje proizvodnju od 16 – 18 litara mlijeka.
- Za krave, telad i junice do 12 mjeseci starosti projektiran je jedinstven prosječan obrok tokom cijele godine. Za junice preko 12 mjeseci projektiran je sezonski obrok ljeto/zima.

- Farma proizvodi kompletne potrebe voluminozne stočne hrane (silaža, sjenaža, sijeno, zelena krmiva).
- U područjima gdje ne uspijeva silažni kukuruz u obrok se uključuje travno/djetelinska sjenaža, umjesto kukuruzne silaže. Također, se preporučuje da se i u područjima sa silžnim kukuruzom u obroku kombinira kukuruzna silaža i sjenaža.
- Pored navedenih krmiva u obrok se mogu uključivati druga voluminozna krmiva, što zavisi od uslova proizvodnje i mogućnosti snabdijevanja farme:
  - travno/djetelinska silaža,
  - zelena masa lucerke i travno/djetelinskih smjesa u ljetnom periodu,
  - sviježi pivski trop,
  - sviježi i suhi repini rezanci,
  - silirano zrno vlažnog kukuruza i dr.

d. Modeli proizvodnih jedinica proizvodnje mlijeka na farmama

R. br.	Opis	jedinica mjere	Cijena KM	5 krava		10 krava		15 krava	
				količina	KM	količina	KM	količina	KM
1.	Prihodi od prodaje								
	- mlijeko 3,9 % m.m	litara	0,67	23.000	15.410,00				
	- premija za mlijeko	litara	0,17	23.000	3.910,00				
	- toвна telad / 240 kg	grlo/kg.	5,50	3/720	3.960,00				
	- gravidne junice	grlo	3.000,00	0,5	1.500,00				
	- izlučene krave	grlo/kg.	3,00	1,25/750	2.250,00				
	- premija za junice	grlo	300,00	0,5	150,00				
	Svega:				27.430,00		54.860,00		82.290,00
2.	Direktni troškovi								
	- stočna hrana i mater.				16.680,00		32.136,00		48.204,00
	- enegija i voda				1.100,00		2.200,00		2.790,00
	- održavanje sredstva				1.350,00		1.900,00		2.450,00
	- osiguranje				350,00		700,00		1.250,00
	- eksterne usluge				750,00		1.540,00		2.260,00
	- kamata				300,00		710,00		1.154,00
- ostalo				350,00		700,00		1.100,00	
	Svega:				20.268,00		39.886,00		59.208,00
3.	Bruto dobit/profit (1-2)				7.162,00		14.974,00		23.082,00
4.	Ocijena investiranja								
	- nabavka gravid.junice	grlo	4.000,00	2	8.000,00	5	20.000,00	8	32.000,00
	- urđenje staje	ležište	1.600,00	2	3.105,00	5	8.000,00	8	12.800,00
	- stajska oprema				4.500,00		7.500,00		12.000,00
	Svega:				15.700,00		35.500,00		56.800,00
5.	Finansiranje investicija								
	- grant sredstva 35 %				5.500,00		12.400,00		19.900,00
	- vlastito učešće 20%				3.700,00		7.100,00		11.360,00
	- kredit 45 %				6.500,00		16.000,00		25.540,00
6.	Otplata kredita				1.300,00		3.200,00		5.110,00
7.	Egzistencijalni dohodak				862,00		11.774,00		17.972,00

2. INDIKATIVNE KALKULACIJE PROIZVODNJE VOLUMINOZNE STOČNE HRANE

2.1. Indikativna kalkulacija proizvodnje silažnog kukuruza

Direktni troškovi proizvodnje - 1 ha.

R.br.	Opis	Jed.mjere	Količina	Cjena KM	Svega KM
I	Prinos				
	-sviježa masa	tona	40		
	-gotova silaža	tona	35		
II	Direktni troškovi				
	1. Materijali				
	▪ Munalna đubriva				
	- NPK 10:20:30	kg	300	1,90	570

	- NPK 15:15:15	kg	300	1,35	405
	- KAN	kg	300	0,63	189
	Svega :		900		1.164
	▪ Sjeme	kg	23	10,00	230
	▪ Sredstva za zaštitu bilja	kg	7	5,5	38
	Svega materijali :				1.432
	2. Poljoprivredna mehanizacija				
	▪ Rad traktora	r.dan	3,00	400	1.200
	▪ Rad kombajna	r.dan	0,50	750	375
	Svega :				1.575
	3. Direktni radnici	r.dan	2,50	65	163
	4. Osiguranje usjeva				50
	5. Kamata na kredit 8 % - 10 mj.				218
	Svega direkt troškovi (1 do 5)				3.438

- direktni troškovi proizvodnje 1 kilograma silaže 0,09 KM

2. 2. Indikativna kalkulacija proizvodnje travno - djetelinskih smjesa

Direktni troškovi proizvodnje – 1 ha

R. br	O p i s	Jed. Mjere	Količina kg.	Cjena KM	Svega KM
I	<i>Prinos</i> - zelena masa - sjenaža - sjeno	kg kg kg	40.000 25.000 10.000		
II	Direktni troškovi zasnivanja 1. Materijali ▪ Min. đubriva i stajnjak - NPK 10:20:30 - NPK 15:15:15 - KAN - Stajnjak Svega: ▪ Sjeme ▪ Sredstva za zaštitu bila Svega materijali: 2. Poljoprivred. mehanizacija ▪ Rad traktora 3. Direktni radnici 4. Kamata 6 % - 36 mj Svega direktni troškovi (1 - 4)	Kg. Kg Kg Tona Kg. Lit.	500 300 250 40 40 1	1,90 1,40 0,63 11,00 65,00	950 420 157 - 1.527 440 65 2.032 920 65 410 3.427
III	Troškovi eksploatacije-sjenaža 1. Troškovi zasnivanja 2. Troškovi godišnje eksploatacije ▪ Mineralna đubriva - KAN - NPK 15:15:15 Svega: ▪ Poljopriv. mehanizacija - rad traktora ▪ Direktni radnici ▪ Osiguranje ▪ Svega 2. Svega: (1+2)	Kg Kg r. dan r. dan	300 150 450 1,8 1,0	0,65 1,40 400 65	856 195 210 405 720 65 50 1.240 2.096
IV	Troškovi eksploatacije –sjeno 1. Troškovi zasnivanja 2. Troškovi godišnje eksploatacije ▪ Mineralna đubriva - KAN - NPK 15:15:15 Svega: ▪ Poljopriv. mehanizacija - radni dan traktora ▪ Direktni radnici ▪ Osiguranje ▪ Kamata	Kg. Kg Kg r.dan r.dan	300 150 450 2,3 1,0	0,65 1,40 400 65	856 195 210 405 920 65 50 88

	Svega 2. Svega: (1+2)				1.528 2.384
--	--------------------------	--	--	--	----------------

- Direktni troškovi proizvodnje 1 kilograma proizvoda:
  - sjenaža: 0,08 KM
  - sjeno: 0,23 KM
- * Obrazloženje:
  - Direktni troškovi su prikazani u dvije varijante u odnosu na način korištenja DTS : sjenaža i sjeno, a sastoje se od :
    - direktnih troškova zasnivanja DTS, koji su identični za oba načina eksploatacije i dijele se na 4 godine.
    - direktnih troškova eksploatacije, koji se odnose se na troškove nastale u toku eksploatacije za jednu godinu i prikazani su posebno za sjenažu, a posebno za sjeno.

3. OVČARSKA PROIZVODNJA

Smijer proizvodnje: proizvodnja sira i tovnje janjadi

Veličina osnovne proizvodne jedinice: 100 plotkinja

Proizvodni standardi:

Ovce

- Rasa: oplemenjena domaća pramenka,
- Proizvodnja po plotkinji/ovci
  - mlijeko 75 – 90 litara, odnosno, 18 – 20 kg sira
  - priplodena janjad: 1,1 grlo
  - težina janjadi sa 60 dana starosti: 12 kg
  - proizvodnja vune: 1,3 kg/plotkinja
- Spolna zrelost: 18 mjeseci
- Bređost: 150 dana
- Godišnji remont osnovnog stada: 20 %
- Vijek eksploatacije ovaca: 5 – 7 godina
- Gubici: janjad 8 %, ostale kategorije do 4 %.

Tov janjadi

- Ulazna težina u tov: 14 kg / starost 60 – 70 dana
- Težina utovljene janjadi: 30 -34 kg.
- Dužina tova janjadi: 60 – 65 dana
- Dnevni prirast janjadi u tovu: 250 – 280 gr.

Obračun brojnog stanja ovaca i ostalih kategorija ovaca

R.br.	Kategorija ovaca	Apslutni broj	Broj hranidbenih dana		Prosjek grla
			Grlo	Svega	
1.	Ovce	100	365	36.500	100
2.	Priplodena janjad	110			
3.	Janjad do 60 dana	100	90	9.000	25
4.	Priplodna janjad	20	275	5.500	15
6.	Ženska šilježad	20	180	3.600	10
7.	Janjad u tovu	60	65	3.900	11
8.	Ovnovi	2	365	730	2
	Svega:			59.230	162

Obračun tržišne proizvodnje

R.br	Vrsta proizvodnje	Broj grla	Kg./grlo	Svega kg.	KM./kg	Svega kg.
1.	Sir	100	18	1.800	8,5	15.300
2.	Mlada janjad za klanje	20	15	300	6,0	1.800
3.	Utovljena janjad	60	33	1.980	5,0	9.900
4.	Vuna	100	1,3	130	4	520
5.	Izlučene ovce	20			150/grlo	3.000
	Svega:					30.520

Bilans stočne hrane

Vrsta krmiva	Ovce i ovnovi			Janjad do 60 d.			Priplod. janjad			Tov janjadi			Ženska šilježad			Svega		
	Br. grla	kg/gr	Svega kg	Br. grla	kg/gr	Svega kg.	Br. grla	kg/gr	Svega kg	Br. grla	kg/gr	Svega kg	Br. grla	kg/gr	Svega kg	kg	Km/kg	Svega KM
Sijeno	102	350	35.700	100	40	4.000	20	200	4.000	60	6	360	20	200	4.000	48.060	0,16	7.690
Paša	102	1.200	122.400	-	-	--	20	30	600	-	-	-	20	500	10.000	133.000	0,02	2.660
Koncent.	102	50	5.100	100	10	1.000	20	15	300	60	60	3.600	20	10	200	10.200	0,65	6.630
Prostirka	102	100	10.200	100	20	2.000	20	50	1.000	60	10	600	20	80	1.600	15.400	0,02	308
Svega:																		17.288

Procijena bilansa uspjeha

R.br	O p i s	Jed.mjere	Cijan KM	Količina / kg.	Svega KM
1.	Prihodi od prodaje				
	-sir	kg	8,50	1.800	15.300
	-tovna janjad	kom/kg	5,00	60/1.980	9.900
	-vuna	kg.	3,50	130	455
	-izlučene ovce	grlo	150	20	3.000
	-mlada janjad za klanje	gr/kg	6,00	20/300	1.800
	Svega:				30.455
2.	Direktni troškovi				
	-stočna hrana				17.288
	-ostali materijali				2.000
	-održavanje sredstava				1.000
	-osiguranje				600
	-eksterne usluge				600
	-ostalo				500
	Svega:				21.988
3.	Bruto dohodak				8.532
4.	Ocijena investicija				
	-nabavka ovaca	grlo	60	250	15.000
	-uređenje staje	grlo	60	80	4.800
	-oprema				1.500
	Svega:				21.300
5..	Finansiranje investicija				
	-grant sredstva – 35 %				7.455
	-vlastito učešće – 20 %				4.260
	-kredit – 45 %				9.585
6.	Otplata kredita				1.917
7.	Egzistencijalni dohodak				6.615

Potrebno poljoprivredno zemljište :

- Prirodne livade - sijeno: 7 ha (ukoliko se zasnuje vještačka livada potrebno je 5.5 ha)
- Prirodni prengski pašnjak: 5,7 ha
- Svega: 12,7 ha

4. PERADARSKA PROIZVODNJA

Peradarska proizvodnja razvijat će se kao prateća tržišna proizvodnja, koja je preko lumbrihumusa kompatibilna sa baznom proizvodnjom.

Proizvodnja će se organizirati na farmama, koje imaju odgovarajući gospodarski objekat, koji se može adaptirati za koke nosilje ili tov pilića.

4.1. Koke nosilje /proizvodnja konzumnih jaja.

Veličina proizvodnih jedinica: 300 – 500 koka nosilja.

Sistem držanja /uzgoja koka: podni sa mogućnošću korištenja vanjskog ispusta.

Ishrana koka je bazirana na odgovarajućim krmnim smjesama kao i mogućnošću korištenja mesa glista koje se stvara, putem lumbriculture, kao nus produkt u proizvodnji humusa.

a. *Proizvodni standardi*

- ulazni materijal: pilenke stare 18 - 20 sedmica,
- proizvodnja jaja po useljenoj koki: 280 komada,
- starost koka pri pronošanju: 20 sedmica,
- težina koka sa 26 – 30 mjeseci starosti: 1,9 – 2,2 kg.,
- utrošak hrane:
- 115-120 gr/koka dan,
- 44 – 46 kg/ukupno koka /godina,
- gustina naseljenosti: 6 koka / m²,
- broj koka na jedno gnjezdo: 5,
- gubici: 4 %.

b. *Organizacija proizvodnje*

- Pilenke i koncentrovanu stočnu hranu obezbeđuje Poljoprivredna zadruga. Ukoliko se proizvodnja jaja razvije kod više proizvođača organizirati će se vlastita proizvodnja pilenki kod nekoliko specijaliziranih farmi.
- Plasman jaja organizira Zadruga.
- Dio koncentratnih krmiva zamjenit će se sa mesom glista (10 – 15 %).

4.2. *Tov pilića*

Veličina proizvodnih jedinica: 500 – 1.000 komada /turnus

Sistem uzgoja: podni u zatvorenom objektu,

Ishrana pilića je bazirana na odgovarajućim krmnim smjesama i djelimičnom učešću mesa glista kod specijaliziranih farmi.

a. *Proizvodni standardi*

- ulazni materijal za tov: jednodnevni pilići,
- trajanje tova/turnus: 42 hranidbena dana + 14 do 20 dana odmor između turnusa,
- broj turnusa: 5,5
- izlazna težina pilića: 2 kg. / živo i 1.400 gr. gril pile,
- konverzija hrane za kilogram prirasta: 2,2 kg.
- mortalitet: 4 – 5 %.
- gustina naseljenosti: 16 kom /m².

d. *Modeli proizvodnih jedinica peradarske proizvodnje*

Proizvodnja jaja

R.br.	Opis	jedinica mjere	cijena KM	300 koka		500 koka	
				količina	KM	količina	KM
1.	Prihodi od prodaje						
	- konzumna jaja	kom.	0,17	84.000	14.280,00	140.000	23.800,00
	- izlučene koke	kom	3,00	290	870,00	480	1,440,00
	Svega:				15.150,00		25.240,00
2.	Direktni troškovi						
	- stočna hrana	Kg	0,70	11.700	8.190,00	19.500	13.650,00
	- meso glista	kg	-	1.800	-	3.000	-
	- ambalaža	kom.	0,20	2.800	560,00	4.700	940,00
	- energija i voda				900,00		1.550,00
	- održavanje sredstava				300,00		500,00
	- osiguranje				200,00		350,00
	- eksterne usluge				300,00		600,00
	- pileneke	kom	9,00	300	2.700,00	500	4.500,00
	- ostalo				200,00		350,00
	Svega:				13.350,00		22.440,00
3.	Bruto dobit/profit (1-2)				1.800,00		2.800,00
4.	Uređenje objekta i opr						6.000,00

- Eksterne usluge: intervencije veterinara, stručna služba i sl.

- Ostali materijali: ambalaža, lijekovi, sredstva za dezinfekciju i sl.
- Korištenjem mesa glista za ishranu koka, troškovi hrane trebalo bi da se smanje 10 – 15%.

Tov pilića

R.br.	Opis	jedinica mjere	cijena KM	500 pilića		1000 pilića	
				količina	KM	količina	KM
1.	Prihodi od prodaje - pilići živa mjera - pilići gril obrada	kg/gril	4.00	3.700	14.784,00	7.400	29.568,00
2.	Direktni troškovi - koncent. krmiva - meso glista - jednodnevni pilići - enegrija i voda - održavanje sredstva - osiguranje - eksterne usluge - ostalo Svega:	kg kg kom.	0,65 - 1,00	10.600 1.400 2.800	6.890,00 - 2.800,00 1.300,00 500,00 300,00 450,00 500,00 12.740,00		25.480,00
3.	Bruto dohodak				2.044,00		4.088,00
4.	Ocjena investiranja - uređenje objekta i oprm				3.000,00		6.000,00

- Eksterne usluge: intervencije veterinara, stručna služba i sl.
- Ostali materijali: ljekovi, sredstva za dezinfekciju i sl.
- Izvori finansiranja: kredit razvojne banke 60 %, vlastita i grant sredstva 40%,.
- Korištenjem mesa glista, troškovi hrane trebali da se smanje za oko 15%.

5. PROIZVODNJA LUMBRIHUMUSA

Proizvodnja lumbrihumusa se organizira kao prateća kompatibilna proizvodnja na farmama, koje drže krave i ovce. Lumbrihumus je produkt prerade stajnjaka i organskih otpadaka, koju vrši crvena kaliforniska glista. Spada među najkvalitetnija organska đubriva i koristi se, naročito, u plasteničkoj, povrtlarskoj, cvijećarskoj i voćarskoj proizvodnji. U proizvodnji humusa, kao nus proizvod, dobija se i meso izlučenih glista, koje se efikasno koristi u ishrani peradi.

Proizvodnja se organizira, putem legala glista, koja se sastoje od:

- podloge legla, koja je stanište glista iz kojeg izlaze u gornji sloj da se hrane i
- sloja stajnjaka ili drugih organskih otpadaka, koji se stavlja na podlogu i služi kao hrana glistama.

Stajnjak, koji se koristi za proizvodnju lumbrihumusa mora biti zreo, odnosno da je završio fermentaciju.

Legla se grade, uglavnom, od drveta (drveni okviri) ili betonskih gredica slijedećih dimenzijama: 100 x 200 x 25 cm .

Jedno leglo sadrži oko 100.000 glista i utroši 1.200 kg stajnjaka godišnje od čega se proizvede:

- 600 kg humusa i
- 120 kg mesa glista.

Kod većih zapata, legla se postavljaju na zemljište kao leje.

Kaliforniska glista se ubrzano razmnožava, tako da se broj glista u leglu udvostruči sa 3 mjeseca, odnosno utrostruči za godinu dana. To praktično znači da se iz jednog legla za godinu dana formiraju 3 legla. Ova okolnost omogućava da se početna proizvodnja zasniva sa 1/3 željenih legala i do punog kapaciteta se dolazi reprodukcijom početnog stanja legala.

Veličina proizvodnih jedinica u Programu: 20 – 30 legala, što zavisi od broja goveda na farmi i potreba za humusom.

Pregled proizvodnje humusa i mesa glista

Broj legala	Broj glista	Utrošak stajnjaka - kg.	Proizvodnja humusa – kg	Meso glista kg.
1 leglo	100.000	1.200	600	120
10 legala	1.000.000	12.000	6.000	1.200
20 legala	2.000.000	24.000	12.000	2.400
30 legala	3.000.000	36.000	18.000	3.600

Prema Programu humus će se na obiteljskim farmama koristiti za dvije namjene:

- dio humusa koristit će se u vlastitoj biljnoj proizvodnji, naročito, kod farmi, koje imaju plasteničku i voćarsku proizvodnju, što će utjecati na povećanje prinosa i smanjenje troškova proizvodnje, i
- preostali dio humusa će se prikupljati, doraditi i pakovati za tržište.

Predpostavlja se da će farme sa plasteničkom proizvodnjom i proizvodnjom malina, pretežan dio humusa koristiti za vlastitu proizvodnju, dok će ostale farme humus uglavnom plasirati na tržište.

Uzgoj lumbric kulture je, naročito, pogodan za farme koje se bave peradarskom proizvodnjom, pošto dio koncentrovane hrane mogu zamjeniti s mesom glista. To isto važi i za farme, koje imaju mogućnost da se bave uzgojem slatkododne ribe.

Modeli proizvodnih jedinica lumbric humusa na farmama

R br.	Opis	Jed. mjere	Cijena KM	20 legala		30 legala	
				količina	KM	količina	KM
1.	Ukupna proizvodnja humusa	kg		12.000		18.000	
2.	Prodaja humusa na tržištu 60%	kg	0,40	6.000	2.400,00	9.000	3.600,00
3.	Direktni troškovi						
	- iznajmljena radna snaga	sat	4,00	100	400,00	150	600,00
	- ambalaža / plastične vreće	kom	0,60	300	180,00	400	240,00
	- ostali materijali				300,00		450,00
	- eksterne usluge				200,00		200,00
	- osiguranje				100,00		150,00
	Svega:				1.180,00		1.640,00
4.	Bruto dohodak/profit(1+2)				1.220,00		1.960,00
5.	Ocijena investiranja						
	- nabavka legala	leglo	150,00	10	1.500,00	15	2.250,00
	- izgradnja legala	leglo	75,00	20	500,00	30	750,00
	Svega:				2.000,00		3.000,00

- Pored finansijskog efekta, koji će se ostvariti prodajom dijela humusa (70%) na tržištu, farma će imati i sljedeće efekte, koji će se odraziti na smanjenje troškova u drugim proizvodnjama:
  - Dio humusa (oko 50%) utrošit će se u vlastitoj proizvodnji čime će se smanjiti utrošak mineralnih gnojiva, naročito ako se radi o plasteničkoj i voćarskoj proizvodnji (krošnjasto i jagodasto voće).
  - Pored proizvodnje humusa proizvest će se određena količina mesa glista (2.400 kg, odnosno 3.600 kg), koje u peradarskoj proizvodnji može značajno smanjiti utrošak koncentratnih krmiva.

6. PLASTENIČKA PROIZVODNJA

Plastenička proizvodnja će se razvijati kao prateća poljoprivredna proizvodnja, koja je kompatibilna sa proizvodnjom stočnog đubriva i lumbric humusa na farmi.

Veličina proizvodnih jedinica: 200 – 400 m².

Proizvodnja se organizira u plodosmjerni tokom cijele godine u klimatiziranim i neklimatiziranim uslovima. Klimatizirani uslovi podrazumjevaju održavanje optimalnog režima temperature i vlage, putem različitih izvora toplote.

Plastenik se postavlja na pristupačnom, ravnom, ocjeditom i od vjetra zaštićenom prostoru. Također, mora biti snabdijevan sa tekućom vodom.

Modeli proizvodnih jedinica plasteničke proizvodnje na farmama

Rb.	Opis	Jedinica mjere	Cijena KM	200 m ²		400 m ²		
				Količina	KM	Količina	KM	
1.	Prihod od prodaje:							
	- salata		1,50	500	750,00	1000	1.500,00	
	- paprika	I klasa	kg	1,00	1520	1520,00	3200	3.200,00
		II klasa	kg	0,60	380	228,00	600	360,00
	- salata		1,50	500	750,00	1000	1.500,00	

Ukupan prihod				3.248,00		6.560,00		
2.	Direktni troškovi:							
	- analiza zemljišta 2X	-	-	-	100,00		100,00	
	- oranje	-	-	-	30,00		60,00	
	- freziranje	-	-	-	60,00		120,00	
	- zemljišni insekticid (Galation)	kg	6,5	3 kg	19,50	6 kg	39,00	
	- stajnjak/lumbrihumus	t	30 KM/t	2 t	60,00	4 t	120,00	
	- N:P:K 10:20:30	kg	2,6	45 kg	117,00	90 kg	234,00	
	- sadnice	salata 2x	kom	0,08	2 x 3.200	512,00	2 x 6.400	1.024,00
		paprika		0,80	800	640,00	1.600	1.280,00
	- kristaloni	kg	4,5	14	63,00	28	126,00	
	- zaštitna sredstva				100,00		200,00	
	- vezivo, ambalaža				244,00		488,00	
	- voda				55,00		110,00	
	- ostali troškovi				25,00		50,00	
	- stručni nadzor				25,00		50,00	
- osiguranje (4,5% od ulaganja)				96,32		188,14		
SVEGA				2.146,82		4.189,14		
3.	Bruto dohodak/profit (1-2)			1.1371,18		2.370,86		
4.	Ocjena investiranja			6.000,00		12.000,00		

Najčešći plodored u eksploataciji plastenika:

Salata	15. XI	20. II – 10. III	3
Paradajz	20. IV	10. VI – 10. VIII	10
Boranija	15. VIII	1. X – 15. XI	3
Salata	15. XI	20. II – 10. III	3
Krastavac	15. IV	15. V – 15. VIII	14
Boranija	15. VIII	1. X – 15. XI	2
Mladi luk	15. X	10. XII – 25. XII	2 – 3
Salata	5. I	15. III	3
Paprika	15. IV	25. V – 1. XI	10
Salata	10. XI	15. II – 5. III	3
Rasad	do 1. IV		
Paradajz	15. IV	5. VI – 5. VIII	10
Boranija	15. VIII	1. X – 15. XI	3
Špinat	15. XI	20. II – 1. III	3
Rasad	do 1. IV		
Paradajz	15. IV	5. VI – 5. VIII	10
Jagoda (dvije godine)	15. VIII	25. IV – 25. V	4
			3

7. PROIZVODNJA MALINA

Proizvodnja malina razvijat će se kao prateća tržišna poljoprivredna proizvodnja, koja na malim površinama poljoprivrednog zemljišta ostvaruje značajan bruto dohodak.

Uslove za razvoj malinastog voća na području opštine Centar i Kantona Sarajevo karakterizira :

- na većem dijelu područja klimatski i agropedološki uslovi su pogodni za uzgoj malina (do 700 mnv),
- preduzeće „Klas“ ima savremeni pogon za doradu i pripremu maline za izvoz i dugoročno je zainteresirano za prihvatanje cjelokupne proizvodnje sa ovog područja,
- proizvodnja maline se organizira na malim površinama poljoprivrednog zemljišta što pogoduje većini poljoprivrednih gazdinstava u Kantonu, koja raspolažu sa ograničenim resursima poljoprivrednog zemljišta.

U proizvodnji malina težiti će se slijedećim proizvodnim standardima:

- veličina proizvodnih jedinica: 0,2 – 0,4 ha.
- prinos / proizvodnja po dulumu: 1.500 kg.

a. Investiciona ulaganja u podizanje zasada – 0,2 ha

R .br.	Vrsta troškova	Jed. mjere	Cijena KM	Količina	Svega KM	
1.	Zasnivanje zasada					
	<i>a. Materijali</i>					
	- stajnjak	tona	-	10	-	
	- sadnice	komada	1,00	3.640	3.640,00	
	- NPK 7:20:30	kg	1,35	200	270,00	
	- KAN	kg	0,63	100	63,00	
	- sredstva za zaštitu	kg	16,00	10	160,00	
	- drveni stubovi	kom	3,00	180	540,00	
	- žica za naslon	kg	2,00	100	200,00	
	Svega:				4.873,00	
	<i>b. Poljoprivredna mehanizacija</i>					
	- rad traktora			40,00	8	320,00
	- rad motokultivatora	sat		20,00	10	200,00
	Svega:	sat				520,00
	<i>c. Radna snaga</i>					
	- iznajmljena radna snaga			4,00	150	600,00
	- vlastiti rad	sat		-	120	-
- stručna radna snaga	sat				300,00	
Svega:					900,00	
<i>d. Ukupno zasnivanje zasada</i>					6.293,00	

b. Redovna proizvodnja

R.br	O p i s	Jed. mjere	Cijena KM	Količina	Svega KM	
1.	Prihod od prodaje maline	kg	1,50	3.000,00	4.500,00	
2.	Troškovi proizvodnje					
	<i>a. Materijali</i>					
	- lumbrihumus	kg	-	1.500	-	
	- NPK 7:20:30	kg	1,35	150	202,00	
	- KAN	kg	0,63	100	63,00	
	- Srestva za zaštitu	kg	16,00	10	160,00	
	Svega:				425,00	
	<i>b. Rad motokultivatora</i>	sat	20,00	14	280,00	
	<i>c Radna snaga</i>					
	- iznajmljena	sat	4,00	100	400,00	
	- vlastita radna snaga	sat	-	500	-	
	Svega:	sat			600	400,00
	<i>d. Osiguranje usjeva</i>					250,00
	<i>e. Eksterne usluge</i>					300,00
	<i>f. Kamate</i>					130,00
<i>g. Ostalo</i>					250,00	
Svega:					2.035,00	
3.	Bruto dobit /profit				2.465,00	

8. PROIZVODNJA KROŠNJASTOG VOĆA – JABUKA, KRUŠKA

Proizvodnja krošnjastog voća razvijati će se kao prateća tržišna poljoprivredna proizvodnja, koja na malim površinama ostvaruje značajan bruto dohodak.

Uslovi za razvoj nekih vrsta krošnjastog voća na području Općine Centar i Kantona Sarajevo su na nekim djelovima povoljni i karakterizira ih:

- pogodnost klimatskih i agropedoloških uslova na većem dijelu područja Kantona (područja do 700 mnv, pravilnim odabirom vrsta i sorti može i na većoj nadmorskoj visini),
- obzirom na ograničene zemljišne površine, proizvodnja u obliku malih plantaža pogodna je za većinu poljoprivrednih gazdinstava,
- mogućnosti plasmana krošnjastog voća na tržištu Kantona Sarajevo su značajne, jer se oko 70% potreba podmiruje iz uvoza.

Proizvodni standardi:

- veličina proizvodnih jedinica: 0,3 - 0,5 ha,
- očekivani prinos /jabuka: 4.000 kg. /dulum.

8.1. Predračun troškova podizanja zasada jabuke

R.br.	Vrsta troškova	Jed. mjere	Cijena KM	1 dulum		5 duluma	
				količina	KM	količina	KM
1.	Priprema zemljišta						
	a. Materijali						
	- stajnjak	tona	25,00	3	75,00		
	- mineralna đubriva	kg	-	190	332,00		
	- zaštitna sredstva	kg	6,30	4,40	25,00		
	Svega:				432,00		
	b. Poljoprivredna mehanizacija	radni sat	30,00	10	300,00		
c. Ljudski rad	radni dan	40,00	2,5	100,00			
d. Ostalo					300,00		
Svega (a+b+c+d):				1.132,00		5.660,00	
2.	Podizanje zasada						
	a. Materijali						
	- sadnice	komada	3,50	286	1.001,00		
	- stajnjak	tona	25,00	1,5	37,00		
	- kolčići	komada	0,70	286	200,00		
	Svega :				1.238,00		6.190,00
	b. Poljoprivredna mehanizacija	radni sati	39,00	6	234,00		
c. Ljudski rad	radni dan	40,00	3	120,00			
d. Ostalo					100,00		
Svega (a+b+c+d):				1.692,00		8.460,00	
3.	Održavanje zasada do roda						
	- I godina				697,00		
	- II godina				784,00		
	- III godina				1.309,00		
Svega:				2.790,00		13.950,00	
4.	Troškovi podizanja naslona				1.560,00		7.800,00
5.	Ukupno troškovi podizanja zasada (1+2+3+4)				7.174,00		35.870,00

8.2. Proizvodno/ekonomski modeli proizvodnje

R.br.	O p i s	Jed. mjere	Cijena KM	1 dulum		5 duluma	
				količina	KM	količina	KM
1.	Prihodi od prodaje jabuka						
	- I klasa	Kg	0,80	3.200	2.560,00	16.000	12.800,00
	- II klasa	Kg	0,50	800	400,00	4.000	2.000,00
	Svega:	Kg		4.000	2.960,00	20.000	14.800,00
2.	Direktni troškovi eksploatacije						
	a. Materijali						
	- stajnjak	Tona	-	1,5	-		
	- mineralna đubriva	Kg		100	140,00		
	- sredstva za zaštitu	Kg	53,00	5	265,00		
	- ambalaža	Kom	1,50	140	210,00		
- ostalo					100,00		
Svega:					715,00	3.575,00	

	b.Rad poljop. mehanizacije	r.sat	39,00	6	234,00		1.170,00
	c. Iznajmljeni ljudski rad	r.dan	40,00	15	600,00		3.000,00
	d. Osiguranje (4,5%)				76,00		380,00
	e. Eksterne usluge				100,00		500,00
	f. Kamate				12,00		60,00
	Svega (a do f):				1.737,00		8.685,00
3.	Bruto dohodak (1-2):				1.223,00		6.115,00

9. PČELARSKA PROIZVODNJA

Pčelarska proizvodnja na obiteljskim farmama razvijat će se kao prateća tržišna proizvodnja.

Ruralni dijelovi općina na kojima djeluje PZ "Centar" raspolažu dobrim prirodnim i drugim uslovima za razvoj pčelarstva. Značajne površine obrasle su prirodnim livadama, pašnjacima, niskim i visokim šumskim rastinjem. Također, i mnogobrojne druge kulture, voće, plantažirano i samoniklo ljekobilje i druge vrste predstavljaju značajan resurs za dobijanje kvalitetnog meda i drugih pčelinjih proizvoda. Većina proizvoda dobijena je iz organskog načina proizvodnje, koji nalaze široku primjenu u ishrani, farmaceutskoj industriji i drugim privrednim granama. Indirektnim djelovanjem pčele utiču i na povećanje prinosa i kvaliteta ostalih poljoprivrednih kultura.

Proizvodni standardi u Programu:

- veličina proizvodnih jedinica: 20 – 40 košnica,
- proizvodnja meda po košnici: 20 kg u prvoj i 30 kg u drugoj godini.

9.1. Proizvodni modeli za 20 i 40 košnica pčela

Predračun troškova zasnivanja proizvodnje / investiciona ulaganja

R.br	O p i s	Jed. mjere	Cijena KM	20 košnica		40 košnica	
				Količina	KM	Količina	KM
1.	Prva godina						
	- građevinsko uređenje prostora	komada	110,00	20	2.200,00	40	4.400,00
	- nabavka košnica	roj	100,00	20	2.000,00	40	4.000,00
	- rojevi pčela	komad	1,00	400	400,00	800	800,00
	- satne osnove za plodište i medište	komad	10,00	20	200,00	40	400,00
	- hanemanova rešetka	-	-		100,00		200,00
	- žica za okvir				200,00		400,00
	- transport				150,00		300,00
	- osiguranje	radni dan	40,00	3	120,00	6	240,00
	- unajmljena radna snaga				250,00		500,00
- ostali ne definirani troškovi				5.620,00		11.240,00	
Svega:							
2.	Druga godina						
	- proširenje zapata pčela - košnice	košnica	110,00	5	550,00		
	- rojevi pčela	roj	-	5	-		
	- satne osnove – treći nastavak	komad	1,00	200	200,00		
	- žica za okvir	-			60,00		
	- ostali nedefinirani troškovi				200,00		
- Svega:				1.010,00		2.020,00	
3.	Ukupno investiciona ulaganja (1+2):				6.630,00		13.260,00

9.2 Redovna proizvodnja

R.br.	O p i s	Jed. mjere	Cijena KM	20 košnica		40 košnica	
				količina	KM	količina	KM
1.	Prva godina						
	a. Proizvodnja/prodaja						
	- med	kg	10,00	400	4.000,00	800	8.000,00
	- rojevi pčela	roj	100,00	5	500,00	10	1.000,00

10.1. Kamilica

Kamilica je vrlo skromna biljka u pogledu zahtjeva prema zemljišnim i klimatskim uslovima. Uspješno se gaji i na slanim, manje plodnim i teško nepropusnom tlu. U pravilu uspjeva na zamlištima kaja drugim kulturama ne odgovaraju. U praksi se suši na vlagu od 5 do 7%.

Prinos suhих glavica bez peteljke iznosi od 400 – 1200 kg/ha, etarskog ulja 1,6 – 4 kg /ha. Prinos čistog sjemena je oko 150 kg/ha.

Proizvodna kalkulacija za kamilicu na 0,2 ha

Rb.	Materijal	Jed.mj.	Količina	Cijena KM	Svega KM
1.	Sjeme	Kg	0,4	40	16,00
	Mineralno đubrivo	Kg	60	2	120,00
	Mašinska obrada zemljišta	0,2 ha			100,00
	Berba				40,00
	Sušenje				50,00
	Rad na sušenju i pakovanju				40,00
	Svega troškovi				
2.	Prihod od prodaje suhих cv. glavica	Kg	180	10	1800,00
3.	Bruto dohodak (2 – 1)				1.434,00

10.2. Neven

Neven za razliku od kamilice najbolje rezultate daje na humusnim, dubokim i plodnim zemljištima, ali se može uzgajati i na skromnim zemljištima. Dobro reagira na zrelo organsko đubrivo u količini od 15 – 25 t/ha. U snovnoj prihrani daju se mineralna gnojiva od oko 400 kg/ha. Sjetva se obavlja preciznim sijačicama krajem februara ili početkom marta, razmaka 40 – 50 cm x 4 – 7 cm, na dubinu 2 – 3 cm. Berba se obavlja ručno dva do tri puta sedmično. Ubrani cvijet se suši na temperaturi do 40° C. Po ha se postiže 0,8 – 1 t/ha suhих glavica ili 0,3 – 0,6 t/ha suhих latica.

Proizvodna kalkulacija za neven na 0,2 ha

Rb.	Materijal	Jedinica mjere	Količina	Cijena KM/jedi.mje	Iznos KM
1.	Sjeme	Kg	1	20	20,00
	Stajnjak/lumbrihumus	T	4	30	120,00
	Mineralno đubrivo	Kg	80	2	160,00
	Mašinska obrada zemljišta	0,2 ha			100,00
	Berba				40,00
	Sušenje				50,00
	Rad na sušenju i pakovanju				40,00
Svega troškovi					530,00
2.	Prihod od prodaje suhих cv. glavica	Kg	200	9	1.800,00
3.	Bruto dohodak (2 – 1)				1.270,00